

פרשת בראשית

(א) בראשית - תיבה זו דבוקה לפעל ברא שאחריה ונעלמה מלת אשר הראויה לבוא בנתיים, וכן יום צעקתי כלילה כנדך (מהלים פ"ח כ'), וכן במקומות הרבה, ולפעמים תבוא התיבה בסמוך לפני פעל כמו קרית חנה דוד (ישעיה כ"ט א'), ויודע חוסי בו (נחום א' ז'), ושני הפסוקים הבאים מחוזרים לשלפניהם, ושיעורם בראשית אשר ברא וגו' ובעוד שהארץ היתה תהו ובהו, ויאמר אלהים יהי אור (מזהר"ר. מסה ערענרייך הלוי); וסד"ל בדברו עמי דחה פירוט זה, ואמר שפסוק ראשון מופרד הוא, ומטה בפואו לספר מאורעות העולם מתחיל ואומר - בראשית כל המאורעות היתה זאת שהאלהים ברא את השמים ואת הארץ: ברא - טרש זה בתחלת חטמעותו אינו מורה המליא יט מאין שכן כתוב ויברא אלהים את האדם, ואח"כ הוא אומר ויילר . . . את האדם עפר מן האדמה, והוראתו האמתית היא עשות דבר כפלא כגור מחדש (ל' וברא אתהו, יחוקאל כ"ג מ"ז, ובראת לך, יהושע י"ז ט"ו), וכן אם בריאה יברא ה' (פר' קרח), הראב"ע: — (ב) וחשך על פני תהום - תהום משרט הוים (Onomatopœia) ראשית הוראתו שטף המים הנופלים מן ההרים ומולידים קול המון (עינת ותהמות ילאים צנקטה ובהר, פר' עקב), ואח"כ הוטאל לעמקי מי הים, ובהוראתו זאת משמש תדיר בעקרא; וכיום ראשון היו פני האדמה שוים והמים מכסים את הארץ כולה, וכיום שלישי מכח האש הדולק בקרב הארץ הוטלכו לשמים חומרים בוערים שנקפאו ונעשו לזדים נבוהים, בעוד ששטחים אחרים שפלו מחמת רעשים ונעשו עמקים עמוקים והמים ירדו שם ונעשו ימים; אח"כ וחשך על פני תהום ד"ל חשך כסה פני המים הדכים המכסים כל הארץ ומסתירים פניה: טרחפת - מל' רחפו כל עצמותי (ירמיה כ"ג ט') שהוא מכנין קל ופעל עומד, וזה פעל יולא ומכנין פעל ועל פני המים שאחריו הוא פעולו, ופירושו הרוח מניעה המים ומעלה קמטים על פניהם; ועל גזליו (פר' האזינו) גם הוא

יולא ופעולו בקרבנו, או שם גזוליו הוא הפעול : — (ח) ויקרא אלהים ראור יום . מה ענין מליצה זו ? האם ר"ל שהכורא לימד לאדה"ר תיבות יוכ ולילה ושמים, בעוד שלכהמות הכיח לו שיקרא להן שם כפי רצונו ? דעה זו אין לה רגלים, מלכד שמכלי שום ספק השפה הקדומה היא כולה המלאת האדם ולא מפי האל נלמדה אפילו במקלת, והארכתי ע"ז בהקדמת ספר האור כרדפי לה"ק שחברתי ; ועוד מדוע לימדו שם יום להוראת אור ושם לילה להוראת חשך ? והלא הפרש בין שמות אלה ואינם אפילו נרדפים ! ט"ל ו"ל הרגיש בזה ונראו לו דברי קלעריקוס שמליצה זו ענינה ל' טררה. כמו פרעה שלהידות שרתו על יוסף קרא לו לפנת פענח, וכן כל יתר סיכוכ שמות שבמקרא, ור"ל שיש לכורא טררה על יום ולילה ורקיע ; ומחילה מכבוד חכמת ט"ל, רק פירוט זה אינו משכר את האזון, ונראה יותר שסבוב השמות היה אות חנה (ויקרא משה להיטע בן כון יהושע, פר' טלח) ; ולפי דעתי בא ללמדנו שיש בתיבת יום הוראת הכדל האור מן החשך, ולהפך בתיבת לילה הכדל החשך מן האור, ובתיבת שמים הוראת רקיע מכדיל בין מים למים ; רק איך שם קטן כאלה יאסוף בעלמו ענין מורכב כ"כ ? כריכים אנו להניח (כדעת החכם המליץ יוסף ברזלי שכתב ספר מיוחד על זה) שכל אחת מאותיות ל' עברי בנתיבותי הקדמונה (היא כתיבת שפת כנען) היה לה ענין בפני עצמה וממנו טרחה, ומהענין הראשון שהיה דבר פשוט ונמצא כמו בי"ת ועי"ן ופ"ה הושאלו ענינים אחרים דומים בלד מה לענין הראשון, ומאלה הושאלו לאט לאט אחרים לאין סוף, ואינו לא השתדל לקיים שהחכם הנ"ל קלע בכל דבריו אל נכון, אבל על הנחתו הכללית הנכונה אללי בלי ספק, אני מוסיף השערה מאתי, שלא בלבד כל אחת מהאותיות הקדמוניות היתה לה הוראה מיוחדת, כי גם להברות (שכל אחת זיירו אחר דורות ע"י אות אחת) היה לה כוון היותר קדמון הוראה מיוחדת שהושאלה להיראות הרבה מענינה, ובכן כהחבר שתי הברות או יותר חובר ענין מורכב מהוראות רבות ; ולעת עתה א"א לרדת עד דיוק ענין כל הברה בפני עצמה ולהכין עומק כונת כל אות טרשית או שמושית, רק הכלל נראה אמת ויוליב, וגם רז"ל הרגישו בו (ת"ב שבת ק"ד) : ופירוטו כמנהגם דרך דרש : א"כ בהכרות ואותיות יום ולילה ושמים יש כל הענין שהוכרתי, וכן בהברות ואותיות שם הכהמות שקרא להן האדם יש ענין מחובר מתארי כל אחת מהן ומכחותיה, והמלאת שם יום ולילה ושמים ייחס לכורא כי ספר לנו הכתיב שהוא

ית"ש הרגיש בלורך הכדלת האור מן החשך והמים מן המים, והמלאת שם הכהמות ייחס לאדם כי הוא הרגיש בתאריהן ובכחותיהן ; וכלי ספק השפה הקדומה היא המלאת האדם, ואם מלאנו בפרטה זו הכורא מדבר עם האדם תכף לכריאתו, לא דברים כפשוטם הם וענינם עמוק עמוק מי מלאנו : יהי רקיע . נשאלתי אם רקיע זה הוא האויר, והסיבותי שכן הוא הדבר, והקשו : והלא מלאנו ביום ראשון ורוח אלהים מרחפת ? (ואין לפרש ורוח אלהים ל' רגון והשנחה, שלא ילדק עליו, ל' מרחפת, ועוד למה מרחפת על המים לכדס ?) ; א"כ גם ביום ראשון היה כבר אויר שמכלעדו אין רוח ? והסיבותי שגם ביום ראשון כתוב יהי אור וכיום רביעי נבראו המאורות, ור"ל שכיום ראשון נברא עלם האור וכיום רביעי נתלה במאורות, ר"ל הארץ קרבה אל השמש ונהיתה מכוכבי לכת הסובבים אותן, כן ביום ראשון נברא האויר וביום שני נקבע לו מקום ושטח ונעשה ממנו הרקיע ; וזה לשון רוח אלהים, כלו' אויר רב היה יולא ממעי הארץ ע"י האש הדולק בקרבה ומרתיח בכח את המים שעל פני האדמה ואת המתכות שבקרבה ומכריח האויר להתנפח ולהתנועע בכח ; כל זה כתבתי מאן, ועתה נ"ל שיש עוד לפרש ורוח אלהים לענין רגון והשנחה, ומרחפת ר"ל משנחת כלפור על הפרוחיה המרחסת בכנפיה להזיזים מסכנה, ועל פני המים ר"ל שהאור כולד מן חלקי המים בהתחכס זה על זה ; ול' יהי אינו ר"ל יולא מן האין אל הים, רק יתהוה הויה לעלמו כלאותו מן הארץ שהיתה תהו ובהו ; ואחר שהזכיר בפסוק ראשון בריאת שמים וארץ בכללות (שאין ספק שאעפ"י שחסרה בלה"ק תיבה להוראת המציא יש מאין השתמש להוראה זו כשרש ברא) לא הזכיר עוד בריאת ד' יסודות אדמה, אש, מים, ורוח הוא האויר, כי כבר היו שם, ומהם (כלו' מחלקיהם וממולדיהם נולדו לאט לאט כל היצורים על הארץ ובתוך מעיה כשש עתים נפרדות כל אחת מהן ארוכה אלפי שנים הרבה, ונקראו בשם ימים כדי ללוות על השבת, לומר עבדו גם אתם ששת ימים ושבתו בשביעי כמו ששבת האל ואעיר עוד על זה אי"ה בפרשת יתרו), ובין כל עת ועת נתהפכו פני האדמה מכח הרעשים הבאים מהמת האש הדולק בקרבה (ומכריחה להקיף רתיחת דברים נתכים המשחיתים כל היקום שעליה, ועבר זמן רב עד שמלאו פני תכל יקום אחר כולר מחדש, וזה הזמן נקרא בשם ערב, ובכן סרה הקישיא איך קדם ערב גם ליום ראשון, לפי שגם להולאת האור נהפכו פני האדמה, וקרא לעת ההיא ערב ובקר

ולא קרא לה יום ולילה להורות כי לאט לאט נהפכו פני האדמה לאופן חדש, כערב
 ובקר שלאט לאט יהיה מהם לילה ויום, וגם להורות כי השבת מתחלת מן הערב;
 וזו היא נ"כ כונת מליצת וירא אלהים כי טוב, ראה שהגיעו היצורים לגבול הקצוב
 טרם שהיה ההפכה החדשה, וכיום הששי ראה את כל אשר עשה והנה טוב מאד
 שהגיעו כל היצורים לקץ גבולם, ובכן תחל הכריאה ותשאר הארץ במנוחה לאורך
 ימים כל העת השביעית, וזהו יום השבת, וכן ב"א יטרחו ששת ימים וינחו בשביעי
 ויאכלו מפרי מעשיהם: **ויהי סביריל בין מים למים** בימי משה היו סוכרים
 שיש למעלה האורות מים שמהם מוריד הקב"ה מטר ושלג וכדו וטל וכפור, וכן הים
 והאורות אלה נמצא כריחוק טוב שטח הרקיע, ואע"פי שלעת עתה סבירא מקובלת
 היא שמן הים ומן הנהרות ומכל מקוה מים וגם מפני האדמה יעלו אדים ויעשו עבים
 ועננים שמהם יפול מטר ושלג וכו' ואין למעלה האורות מים כלל, מ"מ אין התנגדות
 מן הכתוב לסבירא המקובלת, לפי שהמים יתחממו ויעשו אדים שיערך קלותם כן
 יעלו עד אותו שטח באויר השווה להם בעובי ומשקל, ובכן קלי הקלים שבאדים יעלו
 עד השטח העליון באופן שכינם וכן מי הים נמצא הרקיע: — (ו) ארץ - לא
 כדברי החכם יס"ר מנוריליא משורש רון לפי שלדעת הקדמונים הארץ לא היתה
 מכוכבי לכת, רק כדברי סד"ל מלשון ארמי ארע שענינו תחת, ושמים מורכב
 משתי תיבות שם-מים או אש-מים: — (יד) אותות - הם קדרות השמש
 והירח ויתר הנפלאות הנולדות בשמים, ונקראו כן לפי שהן אותות על יכולת ה'
 והשגחתו כל ברואיו, או מפני שיתר העמים משכסו לאותות על המאורעות
 העתידיים, ונשארו שם זה גם כפי בני ישראל, וע"ד זה פירש סד"ל תיבת לעזאל
 (עמ"ש בעי"ה למטה ראש פרשת אחרי מות): — (כו) נעשה אדם וגו' - כעת
 רבו פני תכל ערים ונרים המכששים כל חיוון מפני החכמות והנחותן החדשות
 והמתחדשות ומכטלות זו את זו וכן לילה היו וכן לילה אכדו, ומטרת חליהן
 בראשונה נגד ספר תורת משה וסיפוריו ובפרט נגד סיפור מעשה בראשית; ואע"פי
 ששל מתחכמים כאלה ידק מאמר המלך החכם (משלי כ"ו ד') « אל תען כסיל
 » כאולתו פן תשוה לו גם אתה « מ"מ יאות להטיב לפעמים לאפיקודום ולהקחות
 שניו כפי המאמר שאחר הקודם « ענה כסיל כאולתו פן יהיה חכם בעיניו »:
 עכ"פ הדורות שקדמו כשרו מדור זה, לפי שהם להנחות חכמתם בקטו סמוכות

בסיפור בריאת עולם כפי מה שכתב לנו משה, אף כי לרוב עקשו הכתובים והולכום
 אל אשר יהיה שמה רוח הדור, ללכת, ובדורנו לא כן עשו כי הבינו טכו להם לכחש
 הכל וכוה יפרקו כל עול שמים מעל ארס: עתה אין איש נכון גם ממאמיני
 המאמינים שיחשוב שמשה כתב מפי הנבורה מלה במלה כל התורה כולה, וגם לא
 ששמע מפי ה' סיפור קורות הדורות שקדמוהו, שאם כן הרבה מהן (כגון סיפור
 הפלגה) היה כותב יותר מזכורות, וגם אם לא נניח שמלא מנילות והגיתן וחכרן
 בספרו (דבר שמאור דורנו סד"ל ו"ל דוחה בשתי ידים, משתחל בראשית ב' ד')
 בודאי שמע מאבותיו מה שבא לידם בקבלה, הו גם מחרטומי מזרים למד על אודות
 הבריאה והמבול, ובחן ולרף דכריהם וכתבם בספר תורתו: א"כ אף אם אחד מן
 המתחכמים ימצא לומר שאחד מסיפורי משה כמעשה בראשית הוא נגד הנחות
 חכמת הגיאולוגיא הכרות, זה לא יכחיש כלל אמתת נכונת משה ותורתו, כי
 אדניה מיוסדים על האמת וגדולי חכמי דור ודור כחננו וקיימנו, ותודה לו על
 שמסר סיפורי קדמוניו לדור אחרון, והאל הסכים עמו כי שם ימצא לתורתו לפי
 שמתוכם נלמד דרך ה' לעשות דקה ומספט, כי אבות העולם הם אנשי מופת
 לכניהם: כל זה למתחכמים ולמתפלספים, ואנחנו בשם ה' אלהינו נוכיר, הוא
 אמת ותורתו אמת, המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד, רק שנשים לב להבין
 ולרדת עד עומק הדברים, ומהם נמצא תמיד תשובה למפקירים: עתה אחת מן
 ההשגות הקשות נגד סיפור מעשה בראשית היא שנמצאו בחיק האדמה תחת שטחיה
 העליונים שיורי בהמות שלפי חכמת הגיאולוגיא בטלו מן העולם זה שנים אלף
 שנה, וביניהם תמצאה גם עלמות אדם וכלי אבן ומעשה אורג וכדומה המורים
 שמין האדם נכרא אלפי שנים הרבה קודם לזמן שסיפר לנו ע"י משה, שאף אם נניח
 שחשבוננו (לעת עתה החד"מ שנה אחר בריאת עולם) איננו בתכלית הדיוק מפני
 זמן שעבוד מזרים ומלכות שאלו וימי בית שני וכדומה, מ"מ עפ"י סיפורי תנ"ך לא
 עברו יותר מששת אלפים שנה אחר בריאת אדם על הארץ, וא"כ לפי המפקירים
 כשם שסיפור התורה בזה בטל, כך יתר סיפוריה וביניהם מעמד הר סיני בטלים,
 שזו מטרתם כדי לנתוש ולנתון ולהאביד ולהרוס הכל: ואנחנו גם אם לא נמצא תשו'
 נחת לדכריהם, נתנולל בזה שכתבתי למעלה שכונת משה לא היתה ללמד חכמת
 אדמת זפר (ג' יאולוג'יא) וחכמת הטבע (פ' ויקרא) רק ללמד יראת ה' היא חכמה

כתב ספרו, לפי מה שידעו מן הכריאה כדורו, אחר כחניו הדברים, ולרף וזקק אותם וקיים מהם מה שנראה לו אמת והגון ללמוד ממנו חודה ותוטיה: אבל ע"י לימוד מיושב במקראות נוכל להלחם נגד המתחכמים ולנלחם אס נניח (כמו שכתבתי למעלה ח' ו') שימי הכריאה הם עתים ארוכות אלפי שנה; א"כ מלאנו תורת משה מספרת שמין האדם נברא מחדש בעת הששית, אלפי שנים קודם העת השביעית שבה נוצרו (לא נבראו) אדם וחיה (למטה ב' ו') וגם הבהמות (שם פסוק י"ט); ואף האדם הקדמון (Preadamiti) נברא כללם אלהים כי ידע לרדות בחיות ובבהמות (כללמנו כדמותנו וירדו ונו' למטה פסוק כ"ב), רק אדם ואשתו יושבי ג"ע נופחה בהם נשמת חיים ע"י האל עלמנו, כלו' רבחה חכמחם וחסרו מעט מאלהים; האדם הקדמון לא אכל כ"א יכול האדמה (למטה פסוק כ"ט), ולאזאי אדם וחיה אכלו גם כשר; האדם הקדמון אולי לא קרב אל נקבתו כ"א למלאת תאותו הבהמית, ואדם יושב ג"ע קרא לנקבתו אשתו ועלם מעצמיו ובשר מכשרו, כלו' החולקת עמו בגורלו עלי ארץ כשמחמו תשמח ונאכלו מאכל שזה מגמת סיפור יצירת חיה; וקלח סמך לדברי הלה שלא חוברת פרשת ויכלו לסימן הראשון, רק עשו ממנה סו' ב' ומה שאחריה תולדות השמים והארץ כביאור לה: בצלמנו כלם נגזר מן צל-ם כדברי טד"ל, ואינו לפי דעתי הבנית וחמונת איהו דבר רק כל וזכרון ממנו, וכן רוב כלמי האלילים לא היו תמונת האליל בעצמו רק זכרון לכוחו וממשלתו, ורק שתי פעמים בם' יחזקאל מלאנו כלם להוראת תבנית או תמונה (כלמי זכר, י"ו י"ז; כלמי כשדים, כ"ג י"ד); וראיה לדברי הם כלמי טחורי הפלשתיים שא"ה לצייר תמונתם אס לא ע"י צורה הזכירם לעיני השכל; וכן הכלם של כבוכדנאצר העשוי זהב וכסף ונו' להורות חמם מלכויות וז תקיפה מזו; וכן מליצת פסל תמונת כל סמל, וסמל וללם ממקור אחד נחכבו ורק האותיות נחלפו ונהפכו, ומה ר"ל תמונת כל תמונה? רק פירושו תמונת אליל מזויר באיהו אופן יורה כחותיו ויכלתו; ואס הוראת כלם כדברי, מיכות בצלמנו כדמותנו על מקומן תכאנה בטלום, כי האדם באמת ללם האל, מזו כיר מהותו וגם דומה לו מזד נשמתו האלהית: — (בט) נחתי לכם לאכרה טד"ל מחמה איך לא הזכיר ג"כ אכילת הבשר אלל האדם והחיות, והשיב כי היתר אכילת הבשר לאדם נכלל במליצת ורדו ברגת הים ונו'; ונשארה לנו כלי תירוז השאלה היכן הותרה

לחיות? הן אמת שיש מן התימה ממה שלא דבר כלל מאכילת החיות כשר, רק שלא דבר עד פרשת נח מאכילת בני אדם כשר אין לתמוה (גם אס לא נניח מה שכתבתי למעלה פסוק כ"ו על האדם הקדמון) כי בימים הקדמונים לא עלה על דעתם שכשר הבהמות ראוי למאכל אדם, ואף אס כימי רעב או בחסרון מאכל אחר טעמו אס כשר כהמה ראוי לאכילה אחר שראו הבהמות טורפות ואוכלות, לא נעם אל חכם, ולא יכלו ללועסו מי, ולא עלתה על דעתם לכשלו או לללותו עד אחר המכול; ומה שכתב טד"ל שמהאר שהאדם בטבעו ובהרכבת גופו ובעצרת שניו ראוי הוא לאכילת עשב ובשר כסוה, אס לא היה רצון הכורא שיאכל כשר לא היה יוגר גופו מוכשר לכך, איכס דברים של טעם, כי ילרו כן לדורות הבאים שיאכלוהו, ואפשר לאדם שיתקיים בלא אכילת כשר, ויש אומות גדולות כמו בני הודו שאינן אוכלות כשר, ועם כל זה או נכלל זה בריאים וחזקים הם, ובארצות הקדם רוב אכילתם לימוקים וגרונרות ותמרים, וכן בכל האיקלימים החמים רוב אכילתם למח האדמה; וגם לבני ישראל לא כאשר לאכול כשר, אכל הוזהרו שלא לאכלו תדיר כ"א בהתחזק תאות נפשם לו וכעשרם כי הרחיב ה' את נבולם (ראה י"ב כ'), א"כ אין מן התימה אס לא הותר לאדם לאכול כשר עד אחר המכול; וגם על הקיות הייתי אומר שלא נקבע בטבען לאכלו עד אחר זמן זה שאס לא כן מה אכלו ארי ובמר בתיבה? הלא ידענו כי חיות חלה מתות ברעב ולא תאכלנה עשב, לולא מלאנו טטלח נח את העורב, שאס לא שלחו לאכול הפגרים לפי שידע בו ובמינו כי אוכלי כשר הפגרים המה, למה שלחו? ומה כוונת הכתוב באמרו וילא יולא ושוב עד יבשת המים מעל הארץ? מעתה אני אומר שכוונת הפסוק להודיענו שיעקר פרנסת האדם ראוי שיהיה מפרי העץ ומעשה זורע זרע שהוא מיני דגן וקטניות וירקות, ועשכי השדה הם לבהמות, ולא חס להניחם אס מיעוטן יאכל גם כן כשר:

ב

(א) ובר צבאם ברואיהם שיש להם לכה וזמן קנוע מתי יתהוו, ומה ימשך זמן הוייתם וטמושם ומתי יאכדו; ואולי מקור צבא הוא צו-בא: — (ד) ארה תולדות וגו' גם שלטה מקראות הלה מחוכרים יחד כיוס עשות ה' אלהים ארץ

וסמים, וכעוד שכל שיח הסדה טרם יהיה בארץ וגו' ואז יעלה מן הארץ: — (ח) בי לא המטייר וגו' . כ"ל שהאל לא המטיר על הארץ עד המכול, וככל אותו הומן האדים השקו את הארץ וככן לא נראתה הקסת קודם המכול, וכן דעת ר"שי באיוב כ"ד י"ג, וגם דעת רז"ל באמרם שהקסת נכראת בערב שנת בין השמשות עם פי הארץ, פי הכאר וכו': — (ז) ויפח באפיו וגו' . מכשמת קדשו נפח באפי האדם ולא עשה כן ביתר בעלי חיים; א"כ כוונת הסיפור להעירנו שגשמת האדם היא נלחית ובעלת שכל; ולפי מהח"ד יחזק חי קאסטיליוני יש להוסיף כי כבהמות שכתב בהן תולא הארץ נפש חיה, בא ללמדנו שנופן ונפסן יחד הם וא"א להפריד ביניהם; וכל זמן שחלקי הגוף יחד קיימים, יש בהם חיות, חדל קיומם יחד, חדלה נפשם; אבל באדם ספר לנו יצירת הגוף תחלה כדכר עומד בפני עצמו, ואח"כ נפיחת הנשמה בו כדכר אחר זר לו; וא"כ יתכן שבהנתק חלקי הגוף העשוי עפר מן האדמה תשאר הנשמה קיימת, ומתיך שאינה חומר ואין לה חלקים תשאר בהויתה עכ"ד: ויהי האדם לנפש חיה . הנפש המטכלת באדם איננו נפש אחרת נוספת על הנפש החיה, רק כנפיחת ה' באדם נתן לו נפש בעלת שתי תכונות . שהאחת חדלת והשנית קיימת: — (ט) ויניחורו בגן עדן . כל בעל שכל יודה שכל סיפור חטאת אדה"ר הוא משל וחידה, ושלמים וכן רבים נתנו דעתם להגיד פתרונה כל אחד כפי דרכו, אבל דכריהם אינם נכנסים באון שומעת כפשט פשוט רק כמדרט אנדה, כי דכרים נשגבים לוטים בשמלת חודה סופר לנו בפרשה זו לה עשר ידות בחכמה מוסרית ואלהית על כל יתר תורת משה, וכל תיבה מתיכותיה מסתרת דכר תושיה ואומרת « דרשני ! » ומפי מוהר"ר משה ערענרייך הלוי שמעתי (אולי קבל מרבו טד"ל) שכונת סיפור זה היא להעיר לב בני אדם על יתרון המתנה שנתנה לנו בהיותנו מבחר היצורים בעלי נשמה מטכלת; ואם יבא איש ויאמר לא כי, רק הבהמות שאין דעת ותכונה בהן טוב גירלן מנורל האדם, ומה יתרון הדעה? לדינן על יום מחר ולהוסיף לנו דעה על דעה, הלא תשמחנה הבהמו' כגורלן כבקר ולא תדאגנה מה יהיה בערב! לאיש כזה נשאל . אמור נא באמת, אם יבא בעל נסים ויאמר לך אם תרלה אחליטך בשור ואז ייטב לך, מה היית עונה? אם איש אמת אתה נודאי תודה שהיית עונה . לא חפתי להתחלף בשור, וטוב לי ליסאר אדם מבין, ואם מתוך הכנתי תלאנה לי דאגות ותלאות, הלא ילאו לי גם מדע וחכמה המתוקים מדכש ונופת

לופים; וא"כ התורה גם היא ספרה כאלו הניח ה' לכחירת האדם אם ירלה כגורל הבהמות הבלתי יודעות טוב ורע תחמת נפסן הבהמית, או כגורל ילד יעל שכל אעפ"י שמשכלו ובינתו תלאנה לו דאגות ותלאות, והאדם כחר בתכונה; וכל זה נראה בעיני ככונן מאד: לעברה ולשמרה . ככנוי ל' נקבה מוסב לסס גן שהוא ל' זכר; ויש להניח שכמו שחסר המפיק באיזה מקום (כמו על מוקדה שכפר' לו) כאן בא מיותר, ולעברה ולשמרה הם כמו לעבוד ולשמור ע"ד לאהבה את ה' אלהיכם ודומיו; מ"מ ה"א זאת אינה מיותרת מכל וכל, אבל באה להוראת תחנה או חפץ שיהיה הדכר ויבא, כמו לעברה נא (פר' ואתחנן), נגדה נא לכל עמו (מהלים קי"ו), גם כאן מורה חפץ האל שהאדם יעבוד וישמור הגן: — (י) מות ותמות . אינו ל' מיתה מחש רק ענינו ידע מלבך, וכן ויאמנו דכריכם ולא תמותו, זאת עשו וחיו (פר, מקץ), את החיים ואת הטוב (פר' בלכים); ומיתה כגורה כבר על כל הברואים ביום הכראס מלד החומר שבהם, ומראה כי באכלו מפרי העץ ענשו עונש אחר ולא אמר שמיתתו תהא ענשו, רק גור עליו שידוכא כיסורין עד יום טובו אל האדמה כדרך כל הנכראים: — (יח) ויאמר ה' אלהים . בפרשה הזאת התחיל להשתמש נסס הוי"וה ב"ה, ע"כ כתב תמיד שס אלהים בלדו, ועיין פר' שמות על פסוק אהיה אשר אהיה מה שאכתוב בע"הי שס: — (יט) מה יקרא לו . תיבת שם תורה בלה"ק תכונת הדכר, ומה שמותיו ית"ש הקדושים, שאל"כ מה לורד לקרויא שס לו יתברך? וכ"ש שמות הרבה! והאל הביא לאדם כל חית השדה לראות אם ימלא תכונות אחת מהן דומות לתכונותיו; והאדם מלא בהן תכונות יקרות, רק הבין שהן בקרבן כטבע מיוס הולדן ולא מתוך הבנתו, ולכן לא תגדלנה לעולם; אבל האדם מלד נשמתו היקרה והאלהית כוחותיו ומדעיו יפרו וירבו תמיד, וע"כ אין נחיות גם אחת שיה להיות עור כנגדו; וזה כונת הפסוקים והמשכס . וילך האלהים וגו' וכל נפש חיה אשר יקרא לה (לו ל' סתמי מוסב למלת לכל) האדם שס הוא שמה, ר"ל היא תכונתה עד היום הזה לא חכמה ולא טפשה, ויקרא האדם שמונו וגו', ולאדם לא מלא וגו': — (כב) ויבן . לא כתב ויילך להגידנו כי עשאה בתכונה, כלו' בנאה באיכריות הרבים ובהמון מעיה ורחמיה לתכלית המבוקש ממנה: הצליע . כ"ל שענינו נד כדעת ר' ירמיה בר אבעור (ת"כ ברכות ס"א .), וכ"ר שאמרו דו פרלופין כראס, לפי שסס ללע יונח יותר להוראת נד ופאה כמו וללע המטכן (פר'

תרומה); ויסגר כטר תחתנה הם הענכות, וכן דעת רבים מחכמי דורנו שזכר ונקבה יחד נוטרו:

ג

(טו) עצבונוך - אולי הוא מל' ידך עלבוני (איוב יו"ד ח') ל' יצירת ולד, הרבה ארכה (עלכ ומכאוב) עלבונוך והרונוך, (מהח"ר יחזק חי קאסטיליוני): - (כא) ויעש - שרש עשה מורה ג"כ אסיפה והכנה, כמו עשה את כל הכבוד הזה (ויזא), ויעש לו רכב ופרשים (מ"א א' ה'), ופשט הכתוב שהאל נתן תכונה באדם להפטיט עור הכהמות ולעשות לו ממונו כתנות:

ד

(ד) וישע ה' וגו' - כראה כדברי רש"י שירדה אט וליחכה כלו' וטרפה מנחתו כרנע, וכן היה ביום הקמת המשכן, וכן באליהו (מ"א י"ח ל"ח), ובחינוך בהמ"ק (ד"ה כ' ו' א'), להוראת רגון לפני ה', וזה ג"כ ענין מליצת ועולתך ידשנה סלה (תהלים כ' ד'); ואחר דורות מסופר לב"א שהקדמונים הפרישו מנחה לאל, והוא לאות על רגונו שלח אשו וטרפה, שרפיה הם לו: - (ו) הלא אם תיטיב שאת - אם תיטיב מעשיך ממעשי אחיך התנשא והגדל עליו, ולא תלטרך לקנא בו בעבור ששעימי אל מנחתו: ואליך תשוקתו - תשוקת החטאת תהיה להכנס בך, כמו ואל אישך תשוקתך (למעלה ג' י"ו): - (ח) ויאמר קין אל הבל אחיו - בהיותי מ"ץ בעיר אישפלאטרו שאלתי לאחד מתלמידי הקטנים עקביא יונה שמו לחדדו לשמוע מה בפיו « מה אמר קין אל הבל אחיו? » וסברתי שיענה לי כנהוג « אמר לו כלכה הסדה, » והשיב לי « אמר לו דברי ה' אליו הלא אם תיטיב וגו', » וכראו דברי הקטן בעיני, והח"כ מלאתי כזה גם לשד"ל בחרנומו, וקרוב לזה פירש גם רש"י: - (טו) וישם ה' לקין אות - שני השרשים כהן ושום הוראתם קרובה, לכן יתחלפו זה בזה, כמו למעלה (א' ט"ו) ויתן אותם אלהים כרקיע השמים שהוא במקום וישם, ונחמו על המוט (פרשת במדבר) במקום ושמו, ורבים כן, אף כאן וישם במקום ויתן; ופירושו ה' אמר לקין שהורגו יקם שבעתים, כלומר יענש עונש גדול, וכזה נתן לו אות והבטחה שאים לא יכהו, וכודאי הודיע לכני אדם

סאין רגונו שיהרגו את קין, ועל הוראת שרש נקם כתבתי בפר' מטפטים (כ"א ג'): - (כג) האזנה אמרתי - מאמר שיריי מהשיר הקדמון שבטולם, והתורה כנדה השירים והכניסתם בחוך דברי קדשה, כמו פסוק על כן יאמרו המטלים (פ' חקת), ואולי מזה הטעם בא גם שיר השירים חוך כתבי הקדש (עיין במכוא שעשיתי לו בפירושי עליו); ופירוט הפסוק הוא כאלו כתב - הוא למך, הראשון שלקח לו שמי נשים, האומר לנשיו עדה וללה שמען קולי וגו' שהוא בימינו (בומי משה) שיר שגור בפי כל; אבל על מה שרו שיר זה אין בידנו, וכל פירושי המזארים רחוקים הם: - (כו) לקרא בשם ה' - אין משמעות מליצת-קרא בשם בכל מקום להודיע היות האל ותארוו כמו שהוא בפסוק הודו לה' קראו בשמו וגו' (תהלים ק"ה א') שהוא ע"ד ראה קראתי בשם כללאל (פרשת תשא) שענינו כחרי בו והודעתי רוממותו על זכמי לב בני נילן, רק יש מקומות הרבה שהוראת מליצה זו היא התפלל, ובתפלה לרוב אדם מתחיל בספר שבחי אלהיו; וכן ויקרא בשם ה' האומר אלל אברהם ענינו תפלה ולא הודעת שמו יתכרך בין עובדי ע"אן דבר שלפי דעתי אברהם לא נסה ולא היתה שליחותו לנסות, ואם נסה לא הלליו (על אל עליון יראת מלכי לך עיין מ"ש למטה י"ג י"ח); וכונת הפסוק כאן היא אז החלו ב"א להרים דעתם למרום ולהתפלל לבוראם; שאם היתה דעתו שבטכיל שהתחילו לעבוד ע"ז הוצרכו אנשי סגולה שכדור להתרות באנשי דורם, לא היה כותב הדבר ברמו רק דברים פשוטים « אז הוחל למעות אחרי אלהים אחרים » וכדומה ולא היה מחסר העיקר מן הספר:

ה

(ג) ברמותו כצלמו - אדם נברא בללם וכדמות אלהים, כלומר היה יצור מבין ובעל שכל, רק לא לו לכדו נמנה מתנה אלהית זו כי גם ללאזאיו:

ו

(ג) והיו ימיו מאה ועשרים שנה - המפרשים הפרושו בין תיבות אלה ויתר הפסוק, וממשמעותם הולאו הפירוט: אהריך אפי עוד ק"כ שנה טרם אענישם אולי יטובו; ואני לא ידעתי הימכן פירוט זה אם לא ע"ד דרש; על כן הואלתי

לפרט שתיבות חלה נקשרות עם מה שלפניהן, ופירוט הכתוב כך הוא: רוחי (היא הגשמה) לא ירון (לא יהיה גריב ומדון). באדם (כתוך הנוף הנולד קאדמה) ליעורם (לזמן ארוך בעלם מידיעה) בשגם (כאשר נס, כי סוף סוף) הוא בשר; וד"ל אני אמרתי יחיה האדם קרוב לאלף שנה וככו ילמד להתגבר על יצרו, אבל עתה אני רואה שכל זמן שהגשמה בקרבו היא תמיד גריב עם הנוף. החלט השח תחת יצרו הרע, על כן לא טוב לו להאריך ימים כ"כ, כי כאשר יאריך ימים כן יחטא, והכני מקלר ימועד ק"כ שנה; וד"ל והלא נח חי מתק"כ שנה, והיכן מלאנו שומי שנות האדם יהיו ק"כ? זה היה כימי משה כותב הספר, שחי ק"כ שנה, ואהרן אחיו קכ"ג, ועמרם קל"ז, וקהת קל"ג, ויוסף ויהושע ק"י; ואל תשיבני ממה שכתוב במומוה ל' תפלה למשה « ימי סגותיכו בהם שבעים שנה », כי קוסיחך-תשוב עליך, ועיין בקיאורי על ספר תהלים, והכמ"ל: רוחי: שם נפש מורה חפץ ובחירה, כמו אס"ט את נפשכם (פר' חיי טרה) ע"כ לא נשתמש בשם נפש רק בשם רוח, לפי שבכתבו לומר רצון גמור לעשות הטוב ולהוראה זו רוח נכון יותר, כמו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת (יחזקאל א' י"ב): — (ד) הגפלים: עמ"ש עליהם כפ' שלח לך: יבאו בני האלהים: באהלות הקדש אין אים כל וגכנס באהל אשר כ"א אחיה או בעלה, ומה כהיתה מליכת בא אל להוראת בעל:

פרשת נח

(ט) צדיק תמים: כלל ו"ו ננתיים, א"כ צדיק משמש כשם דבר ותמים כתואר, תמים כלדקתו, וכתב בדורותיו לפי שנה ראה דורות הרבה, לדיקים ורשעים, ולא זו מתומתו לעולם: — (טו) צהר: הח' דאקטאר פיליפסואן פירט לחר שם כולל לחלונות הרבה שהיו למעלה ברום דופני התיבה מכל לדדיה ומניעים מן הנג עד אמה תחתיו (כנוי של חללנה חוזר ללכה סיהיה ל' נקבה) כדי שיליפ או תקרת התיבה הכוללת לחוף תגן עליהם מן הנסס, ונלי המים בהתנשאל לא יגיעו עד החלונות, רק פתח התיבה ישים מלדה לא לפניה או מאחריה מפני שכלת המים וחלון התיבה איננו הלהר לפי שלא היה מספיק חלון אחד להאיר לכל התיבה. סלדעת אחד מיודעי בנין הספינות היתה גדולה כ"ח ידות על כל הספינות הנדולות הנעשות בימינו, וגם היה סגור סכן כתוב וישפח נח, והוכוכית לא נודעה כימים ההם שכולל

לומר שהיה סגור ואעפ"י כן היה מאיר לתיבה, מלכד שהיו צריכים לשאוף אויר זך; או יש לומר שהחלונות העליונים היו סגורים במקלט כמוטות עץ או בלתי צרול למען יכנס האור והאזיר ולא יעופו העופות דרך שם, ומה שכתוב חלון התיבה ד"ל אחד מחלוני התיבה, ודרך חלונות פנימיים דגג שכייו ותחתי התוכה היה יורד האור מהמדור העליון לסניים ולתחתיים:

פ

(ב) סכל הבהמה השחורה: בודאי הודיע ה' לנח סימני הבהמה הטהורה, ולא חש הכתוב להנידס כאן לפי שימלאו אח"כ במקום שכל הלזוי עליהם: — (יא) בשנת: שם יחודש נגור מהתחדש הלכנה, ושם שנה מהשנתות ארבעה מועדיה אביב קיץ חורף וסתו: ביום הזה נבקעו ונו': בודאי בעמק עשה נח את התיבה, ובגבורת המים התנשאה והלכה לה ושטה, ולא בהיותו בתוכה שם לב והבין כל מה שיסופר כאן מרדת הנסס מ' יום, והכלל הנסס מן השמים, וחפור המים מקלה ק"כ יום כי יאז נחה התיבה ולא לדה כבראשונה; ואח"כ באחד לחדש העשירי חללה המית גלי המים סביבותיה, ונח חשב שהתיבה נחה בעמק כבראשונה והמתין מ' יום למען יחרבו פני האדמה, ואח"כ פתח החלון לראות אם יוכל ללכת, ובראיתו כי עוד המים על פני כל הארץ ורק ראשי ההרים נראו, שלח את העורב למינו, הם החזכלים פגרי האדם והבהמה, כי ראה כי ימים רבים עוד לו בתיבה, ואולי יחסר לחמו ולחם החיות והבהמות אשר אתו; והעורבים מלאו מחיתם בחוף, וילאו ילוא ישוב עד יבשת המים מעל הארץ; ואח"כ שלח את היונה (אולי כל היונים שלח וכולם או רובם הביאו עלה זית בפיהם, שאל"כ דבר זר הוא שיונה אחת תשאר לכדה ביער ותתרחק מכן זונה) לראות הקלו המים בארצות אשר סביבותיו; כל זה נראה לי מהמשך הכתיבים ומקיסורם יחד, ויחסרו המים — והמים היו הלך וחסור — נראו ראשי ההרים ונו'; ומ' יום של ירידת הנסס נכללים בק"כ יום הנזכרים בקי' ח' ג', לפי שמיום הכנס נח אל התיבה ב"ו לחדש השני עד י"ו לחדש השביעי שבו נחה התיבה הם ק"כ יום או חמשה חדשים מלאים, וכימי נח לא היו כקיאים בחשבון ולא היו מעכרים שנים וקובעים חדשים כדיוקן ומחשבון שנת חר"א לחיי נח שנה ירד המבול נראה ברור ששנות בראשית היו ארוכות כשנותינו, והמבול

התחיל כי"ז לחדש השני בשנת ת"ר לחיי נח, והארץ יבשה ככ"ז לחדש השני בשנת תר"א לחייו, ואם נחשוב שנה כסדרה חודש מלא וחודש חסר ימי המכול הם שס"ה כמנין ימות החמה: — (יא) **ביום הזה נבקעו ונו' מהח"ר ילחק חי קאסטיליוני** חוה דעתו שמהאדום שמבריאח העולם נאספו כרקיע (עמ"ס למעלה ב' ה') נהיה המכול ע"י סבה מן הסכות שהשיבתם למים וגרמה שטף ימי המכול מטר סוחף מ' יום ומ' לילה; וקבלתי דבריו, והוספתי עליהם שסבה זו היתה נטות קוטב הארץ מקו הנלכ לקו הנוטה (וכבר קדמוני בזה אחרים כמו ר' עובדיה קפורנו שקברו שזו היתה סבת המכול), ובכן נהיו ארבע עתים בשנה כעוד שעד הנה היה תמיד אביב, ובחלק הארץ שע"י נטייתה נפלו קרני השמש נוטים צאלכסון ואבדו מכחם נהיתה הקרה שהשיבה האדום למים וגרמה המכול; וכפי הנראה הקרה באה מרוח דרומית, לפי שרוב ההרים זקופים הם מנד דרום ויורדים כמורד כוח וקל מלד לפון. א"כ להלאה מקו השווה Aequator מלד דרום היו קרני השמש כלד יותר נוטה, ושם גברה הקרה ונהיתה הסערה שגרסה האדמה ממקומה וסחפה אותה ללד לפון, ומפני זה חלי הארץ הדרומי נשאר רובו מכוסה במי הים, וא"כ יתכן שחודש שני האמור כאן הוא חודש אייר (כדעת ר' יהושע, ת"כ ר"ה י"א): שאז גוברת הקרה להלאה מקו השווה ללד דרום, מלבד שמאחר שכלאת ישראל ממזרים בא הצווי החדש הזה לכס ראש חדשים (פר' בא) יתכן שגם כאן כתב משה לפי חשבון זה שלא לכלכל קוראי ספרו, ואין לנו שום ראיה שכתב אפילו מקלת ספרו במזרים, רק כולו כמדבר, ואז היה להם ניסן ראש חדשים: **וארבת השמים נפתחו** - אולי כשטח האדום ע"י הקרה הגוברת נהיו לפעמים קרעים כמו שמתהוים (לדעת קלת) באויר המאיר המסבכ כדור השמש ומולידים כה כחמיה; ונח שלא ידע סבת הקרעים האלה שסבם לארוכות שעשה לו ה' בשמים להריק מהם מטר (השב אל דעתך תשיבת השליש לאישע, מ"ב ז' ב', הנה ה' עושה ארכות בשמים להריק מהן דגן או קמח), וגם זו דעת מהח"ר יח"ק הנ"ל — (טז) **ויסגר דו' בערו** - עיין רש"י שהרגיש שיש מן התימה איך בני דורו של נח בראותם תגבורת המים לא דחקו להכנס בתיבה גם הם להציל גפסם; ואשר אנו אחזה לי הוא שאולי נח עם בניו נדרחק מבני דורו והלך אל ארץ אחרת כמנהגם אז ברכות בני המשפחה ונתישב שם לכדו עם בני ביתו, ובכן גדלו בניו נקיים מעון הדור, ובני דורו לא ידעו דבר ממעשה התיבה, או ידעו ומטטף

נחלים ונהרות לא יכלו להגיע עד מקומה: — (יט) **והמים נברו** - המו גליהם ובהמיחם כמו ראשי ההרים הנכוהים אשר תחת כל השמים ועלו עד ט"ו אמה עליהם; לא וחשוב כשוכ המים, והלא יש הרים גבוהים כפלים על הרי אררט? ואיך חסרו המים מהרה עד הרי אררט ואח"כ לאט לאט? א"כ המוט נבהו עד למעלה מהרי אררט, איך לא למעלה מגדולי הרי לפון ארץ הודו (Himalaya), רק המית גליהם היתה כ"כ חזקה עד שעלו ועברו עד ט"ו אמה עליהם להשליך ארנה העולים שם להנלל משטף המים, ומכל מקום אל יליוו מעיניך דברי על פסוק נעשה אדם (למעלה ח' ב"ו):

ח'

(כא) **מנעוריו** - אחד מתלמידי רזה לפרט מליצה זו לא על ימי נעורי איש ואיש רק דרך כללית על כל האדם, כלו' בני האדם כשני בראשית שלא השכילו עדיו וחבל היתה כנערותה היה יגרם רע; והשיבות שהי"לל בנעוריו כבי"ת, ואיש מלחמה מנעוריו (ש"א י"ז ל"ג) יזכיר:

ט'

(ו) **בארם דמו ישפך** - במקומות הרבה העיר שד"ל שלא יבא כל עברי הפעול עם מ"ם אחריו להוראות האבלטיף, עד"מ « הכשר כאכל מן הכלב » איננו פעול לדיבור « הכלב אכל את הכשר » כמו בלשונותינו, לפי שהם משמשת כאן להוראת יותר, ולא להוראת מן או על ידי; ואם נמלא גרושה מאישה (פר' אמר), מעוב מהם (פר' בחקתי) וזולתם מתי מספר שנראים כיוצאים מן הכלל, נוכל לפרטם בדרך אחרת, עיין פירושי שד"ל עליהם; ודעת מעי החכם ידיד נפשי כ"ר יוסף נמח קאמיריני שמפסוק זה ומפסוק ואדני ליה כה' (פ' מחעי) וזולתם יש להוכיח שכל"הק תבוא כ"ת במקום מ"ם להוראת האבלטיף, ובאדם דמו ישפך הוא כאומר האדם ישפוך דמו, ואדני ליה כה' כמו ה' ליה חת אדני: — (יד) **את קשתי נתתי בענן** - איך אם לא נניח שלא ירד מטר עד המכול (עמ"ס ב' ב') אין אנו לריכס לומר שהקשת נבראת עתה מחדש להיות לאות ברית בין ה' ובין הארץ, ואמן בפנן אין כתיב כאן רק נתתי, כלו' כחוקקי חקי הטבע גורתי שתבא לפעמים הקשת בענן,

ומעשה היא תהיה לאות צרות, והיה בענין ענין ותראה הקשת וזכרתי את בריתי :
 — (כה) אשר עשה לו בנו הקטן - אולי חס קטון כניו היה חביב לנו
 יותר מאחיו, וכאשר ידע שבנו חביבו (בנו הקטן) חטא חטא גדול כזה וזלזל בכבודו
 ארדו ככנען קטון בני חס החביב גם הוא לאכניו יותר משאר אחיו (מהח"ר יח"ק) :
 — (כח) יפת אלהים ליפת - הוא דיבור שיריי, ואולי מזה הטעם בא המעשה
 מפורט היטב טל"כ היה כתוב בקיבור כמעשה ראובן שגם הוא לא נכתב כ"א מהטעם
 שלמו להכיכנו פירוש פסוק פחו כמים (ויחי) ; והח' פ' ליפסוף כתב שירא חס את
 ערות זכיו הוא כמו ערות אכיו נלה, וראה את ערותה (פר' קדושים), ולא פירשי
 יותר, וכיון מאד, שנה כשכרותו שמש עם אשתו ולא שמר דרכי הנשים (ויתגל
 בחוף אהלו), וחס נחמה לאמו גם הוא ובה עליה, ומנין שניהם נולד כנען, ונח
 לא אבה להכירו ככנו רק כבן חס וכמורה, וקללו שעבד עבדים יהיה לאחיו, ונכתב
 כל הסיפור לחוק את לב בני ישראל לקראת המלחמה עם בני כנען :

י"ד

(יא) יצא אשור - נמרוד הנ"ל ילא לארץ אשור (אשורה) וכנה את נינוה
 (והסיכך ה' מלכים במקום מלרימה, פרשת תבא), טד"ל : — (כה) שם האחר
 פלג כי בימיו נפלגה הארץ - כ"ל שמלילת בימיו לא תורה בעת הולדתו רק
 בחוקו ובחוקו, ועוד טבהולדתו ק"א שנה אחר המבול לא רבו עוד כ"א כ"כ עד
 טכנו להם פיר ומגדל, וסכרתי היא שפרידת בני האדם איש מעל אחיו היתה אחר
 מימת נח, שכל זמן שנה קיים היו סרים אל משמעתו, ואחרי מותו נתפרדה החכילה,
 וזה היה קרוב לזאת הצרה מחרן כהיותו בן ע"ה שנה, לא חסוב, ואולי פלג הוא
 שהתחיל להפרד עם בני משפחתו כמו שעשה תרח, או נתן עליה לאחרים להפליג
 וע"ז קראוהו פלג, שם נוסף על שמו הראשון שנכתב ; ומהח"ר יח"ק הואיל לקיים
 סכרת האומר שמלקי הארץ היתה התפרדו איש מעל אחיו (אמיריקא מאירופא
 ואפריקא, ואוסטרליאה ואיי היס סביבותיה מאסיה) מחמת הפיכת המבול, וזה היה
 כמו מאה שנה אחר המבול עלמו בימי הולדת פלג ומה שמו :

י"ה

(ג) לבנים - מראה החומר מחלכין ע"י האור, וגם הלבנים עלמן כהיותן

נח-לך לך

כאור משפחות תחלה ואחר כך מאדימות ולכסוף מלכיות, ואז נשלמה טריפתן :
 לשרפה - נטרפן ע"י האם ולא ע"י חוס השמש : — (ה) יבצר - כל"א
 פחות, ומה ערים בלחות שיכלר וימנע מלריהן ללכדן, וכן הכליר הולך וממעט
 הפנכים מן הנפך, כמו שהקליר מקלר ומכלה הסכלים מן הקרקע : — (ו) אלה
 תולדות שם - מדוע נסוף פר' בראשית הולך ומונה חיי האדם ובלאזיו אבות נח
 ומאריך בסכום שנות חייהם, וכפרטה ז' מקלר ומניח לקורה טיעשה הסכום מעלמו?
 לפ"ד אין תשובה לדבר לפי הפשט, ואין לנו כ"א להניח ששתי מגלות מומן קדמון
 היו ביד משה, והעתיק שתייהן כמו שמלא כתוב בהן ; ומן שתייהן נודע לנו בכידור
 אריכות ימי האדם קודם המבול, והילוכם הלך וקצור מנת עד הצרה, ותועלנה
 שתייהן לחשוב ימי הארץ מיצירת אדם עד מות משה :

פרשת לך לך

י"ב

(א) אשר אראך - עמיד מורה הממדת הדבר ע"ד ככה יעשה איוב,
 Ch' io t' andrò mostrando : (ב) והיה ברכה - כ"ל שהיה ראוי להנקד
 והיה ברכה, כל' יתברכו בשמך, ע"ד ישימך אלהים כאפרים וכמנשה (פר' ויחי) :
 — (ג) וסקללך אאר - המקל בכבודך הענישהו, והוא הנדה בין שרת קלל,
 שהוראתו האמתית היא כמו קללת שמעי לדוד, הקל בכבוד איש, וכן שרת ארה
 שהוראתו האמתית היא כמו בפסוק ארור אתה בעיר והכאים אחריו (פרשת תבא)
 קשה יום ובלתי מלליח : — (ד) אדני סרה - אלון הוא יער של עצי האלה והאלון
 Querceto וטד"ל חרנמו Terebinto רק הוא עץ שפל ובלתי מלל ולא ילדק
 להעתיק בו שם אלה ואחיו : והפנעני או בארץ - גם זה נכתב לחוק ידו ישראל
 למלחמה את בני כנען בהראותו להם מכתם שנים נתישב כנען בארץ הכיף, וא"כ
 עכרו ד' דורות שאמה אלהים לאברהם וצאה העת ליטול הארץ מידם, והוה שכתוב
 אחריו לורעד חסן את הארץ הזאת : — (ו) למען ייטב לי בעבודך - כל
 ימי נלטעתי בקראי כיאור רט"י על פסוק זה « יתנו לי מתנות » עד קראי
 המשתדל שמתנו הבינותי עומק כונת הצרה באמרו על שרה אמותי היא, וגם

פירוש רש"י שהיה זר בעיני עד מאד ; ולאחד העם המבקש ממנו שיחן לו אחותו
 לאשה חשב אברהם להשיב « אדבר באזני אחותי אם תתרצה », וכזה יאריך עד כי
 יחדל הרעב בארץ כנען וילך לו ממזרים ; רק פרעה לקחה מביתו כלי שאל ממנו
 רשות כחשבו שבדאי תתרצה שרה להיות אחת מנשי המלך, ואברהם יתרצה להיות
 חתן לו : — (טז) **וראברם היטיב וגו'** . ושאלתי מדוע קבל אברהם מתנות
 פרעה ומאין לעכב אללו רכוש עיר סדום שבדין שללו מכדרלעמר ? והשיבותי שאלו
 הוראת פעל היטיב הכתוב כאן איננה שנתן לו מתנות, רק השתדל שילח כעסקיו,
 כגון שנתן לו רשות לסחור את הארץ, וכן כתוב ויהי לו ולא כתב ויתן לו, וכל זה
 קודם שיקח שרה אל ביתו שכן כתוב היטיב ולא ויטב לאברהם בעבורה, ומהח"ר יח"ק
 סובר שלא רצה להכעיס פרעה במאנו מתנותיו, והיה גולל אל ה' דרכו ובוטח עליו
 והוא יעשה להשיב אשתו אל חיקו, רק לא חפץ להיות נכאש בעיני הערין המעבכה
 אללו : — (יח) **ויקרא פרעה** . כודאי נעק אברהם אל פרעה בראותו כי לוקחה
 שרה אל ביתו, רק פרעה לא הטח און ללעקתו וללעקת שרה עד שנגע בכנענים שאז
 נענה מפני ה' והשיב ללדיק את אשתו :

י"ג

(ז) **והכנעני והפריזי** . שני גוים נתישבו בארץ ההיא, ע"כ לר המקום
 לאברהם ולוט (מהח"ר יח"ק) : — (יא) **ויבחר לו לוט** . לוט כפוי טובה היה
 ולא היה לעובד את אברהם בזקנתו אחר כל הטובה שעשה עמו ולקחו לבן מכלכל
 שיבתו, והוא לרוחב נפשו להרבות הון עובו ; והאל הזהירו במלחמת המלכים על
 הרע שעשה, ובראותו כי נשכה הוא וכל אשר לו ואברהם שם נפשו בכפו להגילג, לא
 היה לו להתרחק עוד ממנו, ע"כ נענש אח"כ באבוד כל ממונו בהפיכת סדום :
וסיפור מלחמת המלכים בא להגידנו כי לפני שחת ה' את סדום ואת עמרה היו
 שם ערים רבות ושדי תבואה ; ועוד שכדרלעמר נלח גוים רבים ועלומים כרפאים
 והאימים והזוזים (לפי דברי רש"י הנהם הזוזים ששמש מוכיח על גבורתם וחכמתם
 בתכסיסי המלחמה, ואת החרי בהררם שעיר מקום מכרר בחנוי סלע, ואת כל שדה
 העמלקי מוראו של ישראל (אמת הוא שעמלק היה בנו של אליפז בן עשו, ויכלנו לפרס
 את כל שדה העמלקי עמים יושבים בארצות שבימי משה נתישבו העמלקי בהן ; מ"מ

אין לנו ראיה ברורה שהעמלקי הם יולאי ירך עמלק בן בנו של עשו, ולא היה לעם
 טרם יולד הוא, כי אולי היה לפניו איש אחר נקרא בשם עמלק) וגם האמרי אשר
 כנוכה ארויס גבהו התקיף מכל שכעת העממים, וגם חמשת המלפזים יחד, ואחר כל
 הנכורות האלה הפך עירף הוא וכל חילו לפני אברהם וחניכיו, ומה נדע כי לה'
 התלחמה, ואת אשר יחפץ יושיע, וכ"ו לכונה עלמה שנכתבה קללת כנען ופסוק
 והכנעני אז בארץ : — (יד) **וירק את חניכיו** . יש כל"הק שרשים שלא ישמשו
 בהפעיל, וע"כ ישמשו בהם בכנין הקל להוראת ההפעיל, כמו ויאמר אל משה אני
 חתנך יתרו וגו', ויחכש את חמורו, ויאסר את רכבו, ויאסר יוסף מרכבתו, וזולתם
 רבים ; וכן יש שרשים שבהפעיל לא ילאו לשלישי כמו זה הריק חרב, ואם נלטרך להם
 בהוראת יולא לשלישי אין לנו בנין אחר להושיאם כ"א ההפעיל, ע"כ פירוש וירק את
 חניכיו כדברי קדמונינו וזה לחניכיו שיריקו חרבם, וכן ויביאו אל אביהם (וישכ ל"ו
 ל"ב) ראוי לפרשו וזו לאיש שיביא הכתנת לאביהם שכן כתוב וישלחו, וכן לא תלין
 פעלת שכיר (פר' קדושים) : **עד דן** . קשה איך כבר בימי אברהם או לכל הפחות
 בימי משה הכותב נקראת העיר על שם דן, אולי היתה שם עיר מימים קדמונים
 וטרם הקראה בשם לשה, ליש או דן (יהושע י"ג, שופטים י"ח) קראה בשם אחר כלתי
 נודע, והסופרים תקנו והחליפו השם הקדמון במחודש להקל ההבנה, לפי שטוב מ"מ
 להניח שיהיה תיקון סופרים מלהניח שנכתב כל סיפור זה כמה שנים אחרי מות
 משה ; ושהיתה שם עיר אחרת כלתי ליש ששמה דן דבר רחוק הוא ומוטב עיר דן
 בקלה האחרון ללד לפוכית (וזאת הנרכה, ל"ד א', ובכמה מקומות) מכוון יפה
 למסופר כאן, וכמהלך שעה אחת מעיר Banias (היא ליש או דן הקדמונית) נמצא
 מקום בשם Meschad el Fir שענינו בערבי « ברית הלפור » (וזאת הלפור לא
 בתר, למטה ט"ו יו"ד), ויש קבלה ביד אנשי המקום ששם כרת ה' עם אברהם ברית
 בין הכתרים (הח' שווארץ בספרו תבואות הארץ) : — (יח) **ראלי עריון** . עליון
 הוא אל אחר נקרא בשם זה ולא אלהי אברהם שאל"כ היתה כבר בימים ההם משפחה
 ועיר כולה עובדת את ה' עד שתלטרך לכהן, ומה לא ידובר בשום מקום, וגם יגרע
 בזה מחשיבות אברהם, כי הלא היה זולתו עובד אלוה אחד ; וזה שאברהם משיב
 הרימותי ידי אל ה' אל עליון (מורי ורבי שחו"ל) ; או נאמר שהיו עובדי אל אחד אך
 המונתם באחדותו לא היתה שלימה, או עבדוהו. עבודת תועבה לא עבודת לדקה

ומשפט כאברהם : — (ב) ויחן לו מעשר מכל מלכי זדק נתן לאברהם משאת מעשר ממה שהוליא כדרך שנתן יוסף לבנימין לאות חבה, ושם מלכי זדק כאן הוא נושא הדבור ; ועוד שאם אברהם הוא שנתן למלכי זדק מעשר מהרכוש שהשיב, היה לו להזכירו בפסוק בלעדי רק אשר אכלו הנערים :

ט"ו

(א) אחר הרברים האלה בפסוק זה כתיב במחזה ולא הניד לנו שאברהם הקיץ ממחזה, א"כ מה שכתוב ויולא אותו החולה ונו, ויקח לו את כל אלה ויכתר ונו' במחזה היה ולא בהקיץ, ואל חשיבני והלא כתוב אח"כ ותרדמה נפלה על אברם לפי שמחזה לחוד ותרדמה לחוד ; ומעתה אין לתמוה על פסוק כמה אדע כי אירשנה, והאל שם בפיו שאלה זו לנלות לו כי נר יהיה זרעך, וישראל בראותם כי נתאמת עליהם השעבוד הנגזר כמה שנים מקודם, יבטחו שמתאמת נם כן הבטחת ואחרי כן יולאו ברכוש גדול, ולא יפול לכם לומר עובדו אלהינו נתערב נא במלרים ובמנהגיהם ; ולפי זה נחזור לפירוט רט"ו והקדמונים על פסוק ויחשבה לו זדקה, שהל חשבה לאברהם לזדקה שהאמין אעפ"י שהאמתו היתה במחזה ולא בהקיץ ; ועוד יש לומר שהבין אברהם שהבטחת ירושת הארץ לא עליו ולא על בניו ובניו מתי מספר באמרה, רק על זלואי זלואיו אחר כמה דורות, ושאל איך ידעו שהגיעה השעה לקחת הארץ מיד הכנעני, וקרוב לזה במשדל, אבל פירוט ראשון כ"ל עיקר : — (יוד) ואת הצפר לא בחר - עגלה עו ואיל המשולשים (שלישים לבטון וחטובים, עגלא תלתא כל"א או שהגיעו לשליש ימיהם, ת"כ סנהדרין ס"ה :) והמכותרים רומזים לנ' דורות השעבוד, והפסוק שלא כתר רומזת לדור הרכיעי שילאו חפשי : — (יג) ועבדים שמעתי מפרטים ועבדום כמו ועבדו בהם, יושבי הארץ הריא יעבדו בהם ; ויש לקיים ועבדום כמשמעו זרעך (שם כולל) יהיה נר ועבדו אותם, ויושבי הארץ יענו אותם ; ותיבות ארבע מאות שנה חוזרות לנר יהיה ולא אל וענו אותם ; ואולי היה ראוי האמנה לבוא תחת תיבת ועבדום, ותיבות וענו אותם ראויים למונה ווקף קטון : — (טז) ודור רביעי כ"ל שאין ספק שמושכ ב"י במלרים ת"ל שנה ככתוב, ועבדותם קרוב למאת שנה, ואם המשתעבדים גם הם הרועים (עמ"ש פר' שמות על פסוק ויקם מלך חדש) נמשך זמן מלכותם במלרים טס"ו שנה, וכאן כתב מספר המאות

המלך אשר ב"ר תימים יצא מקי

ולא חש להניד פרטי השנים ; אבל איך יתכן זה שאומר ודור רביעי ישובו הגה ? תשובתי כי תחת שם דור כשיבוא להורות מדה זמן, נכללו שנות אדם מפורסם מלידתו עד יום מותו, ובכני ישראל היו תמיד אנשים מפורסמים לחכמתם או לנבורתם, והם היו ראשי בית אבותם כימי שעבודם במלרים, וכל מסך חייבם נקרא בשם דור, ומלאנו חיי קהת ועמרם יותר על מאה ושלישים שנה, א"כ ת' שנה הן שלשה דורות, ודור רביעי היה מעותד ליכנס לארץ לולי חטאו במרגלים :

ט"ז

(יג) אתה אל ראי - נקוד חטף אף על פי שהיא זכ"ס שלף לתת שם שהוראתו לפעמים לא נקיה אלל השם הנכבד :

י"ז

(יז) ויצחק - לפי הסכרא אברהם הניד לטרה הכטחת ה' זיהיה לו ממנה בן ולא האמינה, והאל שלח אחד ממלאכיו לדבר באזנה דבר ההבטחה הנפלאה הזאת, והיא לא האמינה סנית ולחקה וע"ז רע בעיני ה' לחוקה המכחיש דבר ה' ויכלמו, ולא לחוק אברהם הבא מחמת תמהון : — (כב) ויבל ונו' י תכף כשכלה לדבר אמו ונעלה הענן שממנו היה יולא הדבור אליו, לקח אברהם את ישמעאל ואת עבדיו ומל את בשרם ואח"כ כמול הוא, וזהו שכתב פעמים בעלם היום הזה להניד שלא אחר הפילו רגע מלמלאת רצון אלהיו :

פרשת וירא

י"ח

(א) וירא אליו ה' הוא המלאך שבשר את טרה שתלד בן, רק ואתלף היחה מגמת שליחותו, ואם בשרה סנית (עמ"ש למעלה י"ז י"ז) היה מתוך תשובת אברהם הגה באהל, כלומר הכלה היא כי זרע אין לה, ע"ד עקרת הבית (עיין במשדל) ; וככל מקום שמוכיר בפרטה זו השם הנכבד (גם אדני שבפסוק ג') ד"ל המלאך המדבר בשם ה' כמו שמלאנו ביהושע (ו' ב' ז' ו' ט' ו' י"ד וט"ו) ; ולפי דעתי הכיר בהם אברהם מיד כי מלאכי ה' הם, וזה ענין מליצת

נצבים עריו, כלו' נתראו לו פתח ומתוך כך הכיר שמלאכי ה' הם, וגם וירא
 השכי ענינו הכין מי הם וע"כ השתחוה לפניהם ארצה, כבוד שבדאי לא עשה לכל
 עובר ושב, או הם הגידו לו שליחותם; ושני המלאכים באו עם המלאך המבשר
 למען ישאל אברהם להיכן נשתלחו, וידע כי בהיות אנשי סדום כלם רשעים נגזרה
 עליהם השחמה ככתוב בפסוק וה' אמר שאח"כ; או המלאך הבא אל אברהם
 בשליחות במקום האלהים היה באדון והשנים כנעריו, ומה יוכן מדוע פסוק נ'
 כל' יחיד והשאר כל' רבים (קרוב לדברי רש"י), ובהנחותם אליו כדמות אדם הביא
 לפניו סעודה גדולה לכבדו, וע"כ קרא למלאך השלוח אליו כסם ה', וגם הגיד
 לנו הכתוב שהוא לא הסב עמהם רק היה עומד עליהם לשרתם, וגם שאכלו אע"פ
 שמלאכי ה' המה: — (ה) אחר תעברו: כלי משוא פנים לי תכף אחר האכילה
 חלכו לדרככם אם נחולים אתם: — (ו) והוא אחרי: הפתח היה אחר המלאך
 באופן שלא ראה פני שרה ולא הרגיש מפניה כי לחקה בקרבה, ועם כל זה ידע כי
 לחקה, ומפני זה יראה שרה: — (יא) אשוב אליך: האל משגיח תמיד על ב"א
 ואין דבר בעולם כ"א ברצונו, רק בהתהוות דבר זר הן לטובה הן לרעה באמר שהא
 פוקד בעל הדבר ההוא; וכן כאן, לא שבטנה האחרת כהולד ילחק נראה לו המלאך
 שנית כסם ה', רק הולדו הוא טוב המלאך אליו בשליחות האל: — (יג) ואני
 זקנתי: המלאך לא שנה דברי שרה שגם היא אמרה אחרי בלותי, רק שתק תיכות
 ואדוני זקן מ"מ שתוק מקלת דיבור גם הוא שינוי, וכוכל ללמוד מזה שמותר לשנות
 מפני השלום: — (יד) וזה' אמר: לפני שלוח המלאכים: — (יח) ואברהם
 דיו יהיה וגו' - אברהם אבינו היה שם לנו אל הנהנת ה' עם בריותיו, והיה שקוד
 וכוהר להתנהג כן גם הוא במשאוב ומתנו עם הכריות; ואם היה רואה האל משחית
 כל בני סדום יחד היה מחשב שכונן הוא להמיט הדיק לכעבור יאכד גם הרשע
 עמו, הפך ממה שלמדה חורה ונקי ולדיק אל תהרג כי לא אלדיק רשע (פ' משפטים);
 וזו כונת הפסוקים המכבדה אני, כי ידעתיו וגו', בודאי יחשוב אברהם שגם
 בסדום יש איזה לדיק שאני רוצה לאכד עם הרשעים, וילמד את בניו ואת ביתו
 אחריו (שהבטחתיו שיהיו גוי גדול ועלום) שכן ראוי לעשות כי כן דרך ה'; וכ"ל
 שזו הייתה שליחות המלאך אליו ללמדו דרך ה' עם בריותיו ולהודיעו שאין בסדום
 לדיקים, כדי שלא ירהר אחר מדותיו של הקב"ה; והגילו את לוט הייתה צדקה.

והענינו את אנשי סדום היה משפט: — (כ) כי ידעתיו: מל' ואדעך כשם
 (פר' תשא) כחרתי בו ונגליתו אליו; ויש נ"כ להניח שהוא מל' ואת הנערים יודעתי
 (ש"א כ"א ג') ור"ל הוריתי לו הדרך הישרה, וככן מלת ליסען תשמע כהוראתה
 הנהוגה: — (כא) ארדה נא: הנה שלחתי שני מלאכים כדמות אנשים לראות
 אם ימאנו לתת להם מקום ללון כמו שהם ממאנים לכל הזורחים, ואם יתנו אחר
 השחתתם: — (לב) וידך ה' - מיד כשכלה לדבר נעלה המלאך מעל אברהם
 באופן שנמנע ממנו מהתפלל בעד בני סדום:

יט

(ב) כי ברחוב נלין: כמחלה מאנו לסור אל ביתו לפי שאמרו ננסה את
 אנשי סדום אם יתנו לנו מקום ללין, ואח"כ מגדל רחמי ה' אמרו נסור אל בית
 לוט, ואם בני סדום יניחוהו להכניס אורחים אל ביתו נחשבה להם לצדקה ולא
 נשחיתם: — (ד) כל העם סקצה: לוט היה יושב כשער סדום, לכך באסף
 כל העם מן הקנה האחר להסוב על ביתו: — (יא) סגוריים: ממעטה אלישע עם
 חיל בן הדד נראה שסגורים אינם לא עורון ולא חולי המכאיב עיני האדם אלא
 טעות נחוש הראות, והעין רואה דבר אחר במקום מה שצננדה; וכאן נ"כ לא יתכן
 שנתעוררו או שבא להם חולי עינים שאז בודאי היו חללים מבקש פתח הבית, וגם
 לוט בדברו אל חמיו לא היה נחשב כעיניהם כמלחק והיו יראים לנפשו, ואם היה
 לבם קשה ועל כל פנים היו רוצים להכנס בבית היו מוצאים הפתח אף כי עורים
 הם, וכתוב ויראו למצא הפתח, שר"ל יגעו לריק למלאו לפי שהיו רואים אותו
 במקום שאיננו; והתורה לא חשה להנידנו למה יחסו הדבר ומה חשבו בלבם; ולפי
 דעה זו אולי נגזרה תיבת סגורים מן שנה-אור, אור גפלא המשנה הדברים אל
 עיני רואיהם, ולפי שהדבר מתנגד להשגת חפצם והוא כמין חולי העין נשתמש בפעל
 הכה: — (כא) נשאתי פניך: מליצת נשא פנים היא הפך ויפלו פניו (של קיו),
 אדם שמה פניו לוחקות ומטאות, ואדם עלב שח עינים: — (כב) כי לא אוכל
 עשות דבר: אם להפוך את צוהר אם לא עד כואץ שמה, רק הפיכת סדום
 התחילה תכף כשהלך לו לוט משם, ובהיותם בדרך הביטה אשתו מאחוריו, שאל"כ
 וההפיכה התחילה רק כבוא לוט לווערה כמה מתה, ומה שכתוב וזה' המטיר, וכנה

המטיר (מהח"ד יח"ק) ; ולא הודיתי לדעתו לפי שנראה לי שפעל לעשות לכאורה מורה מעשה בידים, ודבר מורה שום דבר ולא דבר זה שאתה מבקש ממני, ועל הצלת לוועד הבטיחו כבר בפסוק הקודם כלי שום תנאי ; ונראה שגם בימי משה (סוף פ' וזאת הברכה) וגם בימי ישעיה (ט"ו ה') היתה לוועד עיר נוספת, והמטיר אין לורך לפרשו וכבר המטיר כמו זה' עקד את שרה, ודומיו שבו לחדם בתחילת סיפור, כעוד שהמטיר זה מחובר למעלה, כשהשמש ילא ולוט כז, ה' המטיר, שוו הוראת ו"ו של זה' ; והכתוב לא הגיד כמה מתה אשתו של לוט רק הגיד שכדרך גם היתה לנציב מלח על שמרתה זווי המלאך אל תביט אחריו כי ראוי גם אתה למות לולי זכות אברהם המנן בעדך ; ואולי המטרת נפרית ואש לא התחילה עד בוא לוט ווערה, רק האידים התחילו ללאת מן האדמה תכף כשנסע מסדום, ובהם נחנקה אשתו כשהביטה מאחוריו : — (כז) וחבט אשתו מאחוריו : לוט היה מוליך אשה ובנותיו לפניו לבלתי מפנינה אחריהן, ואשתו שהיתה באמצע בין שתי בנותיה ולפניו של לוט ממש, הביטה מאחוריו : וחתוי נציב מלח : החכם המליץ כ"ר יוסף ברזלי החכם לפרש תיבות אלה חוזרות אל תיבת האדמה שבפסוק הקודם, ונציב להוראת שטח, שאשתו של לוט ראתה ששטח מלח כסה פני האדמה, ודעתו רחוקה מכמה טעמים ואין לורך להרכות דברים לדחותה ; וכמה גם אחרים רצו לפרש הפסוק זה בכה וזה בכה ולא הצליחו ; ומה זכות יש בדבר עד שנלטרך לחתור אחר פירושים זרים לבטל קבלת קדמונינו ? יוסף הכהן בקדמוניות שלו אומר שגם בימיו נמלא נציב זה, ורז"ל (ת"כ ברכות כ"ד) קבעו ברכה לרואה אותו, ולא דברו בדבר הנמלא באספמית רק בדבר קרוב קרוב לארלס וכדבר ידוע להם בלי פקסוק כמו אכן שיטב עליה משה במלחמת עמלק ואכן שבקש עוב לזרוק על ישראל (יהיה הדבר איך שיהיה האכנים האלה היו שם), ואשת לוט, בהפכה פניה שזפה מן האויר הממית הוולא מאדמת סדום ועמרה, ומתה מיתת חנק, ובא עליה נחל להבת נפרית Lava וכסה כל גופה שאח"כ היה לאבן דומם, ומתוך שקלפת הנציב היה מלח חסכוהו כולו מלח ; ובלתי מליאות נציב זה בימינו לא יכחיש הדבר, כי יושבי המקום, פרא אדם, גם בדורות הקרובים אלינו נתלו כמה מלכות שהיו שם, וכיניהן אולי נתלו גם נציב אשת לוט : — (לג) ותשקין : לא חט הכתוב להגידנו שקודם לכן לקחו בידן זונה לדרך לחם ויין, ודבר כדור הוא ואין לורך

להזכירו : בלילה הוא : נחמרה ה"א מן תיבת הוא בגלל ה"א אחרונה של לילה (עיין במשדל על פסוק קלמי בחיי כפר' מולדות) :

ב'

(ב) אחתי היא : טרה גם בת תשעים שנה יפה הייתה וראויה למציא חן, ולא לכבד את אברהם כהמתנוחו בו היה רולה אבימלך לקחתה שא"כ היה שואלה מאחיה ולא היה שולח ולוקחה בעל כרחה, וגם אברהם לא היה חרד עליה ואומר אחותי היא, ופ' (י"א) רק אין יראת אלים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי מוכיחו בכירור : — (טז) ולשרה אמר : מה שאמרת שאברהם אחיך הוא, יכול להיות לך לכסות עינים כלו, להחנללות אלל כל אשר אחך, אלל בני ביתך המקכלים כנקלה התנללותך, אך את כל לפני אים ור מוכחי בדרך אחרת לפראות כי לדקת בדברך כי זאת לא תועיל לך ; ולפי פירוש זה תיבת ונוכחת היתה ראויה להנקד ונכחת :

כ"א

(ה) ויגמל : כתב שד"ל שכערכי כמל ענינו נמר, ואולי משרש זה גם קמל בלה"ק (לכנון קמל, ישעיה ל"ג ט' ; קנה וסוף קמלו, שם י"ט ו') שעיניו כמיטה ונמר חיות, וגם משרש קמש נהיה קמוט, חוח יבט בלי ליחה : — (ו) צחוק עשה די אלהים : למ"ד במקום את, אלהים עשה אותי דבר לחוק, ואמרה זה לתת טעם מדוע קראו שם הילד יצחק, לבלתי יזכר לחוק בעלה כשמעו בשורת האל, ומה ילא שיזכר גם לחוקה אשר לא ישר בעיני ה' (עמ"ש למעלה י"ז י"ז) ; ומלאכו כמה פעמים ששם נהיה ע"י מאורע אחד, ואח"כ מספר מאורע אחר שקבת השם ביותר, כמו באר שבע שנקרא כן על אודות שביעת אברהם לאבימלך, ואח"כ מספר שנימי יצחק קראו לבאר שבעה על כן שם העיר באר שבע : — (ט) מצחק : ישמעאל היה מלחק על שרה כי כלדחה כן נגרע מחלקו בנחלת אביו, ושרה אמרה לאברהם גרש האמה ונ' כי לא יירש ונ' : — (יז) באשר הוא שם : מתיבות אלה נראה קלת שברך גם נתגלמה באר להגר במקום ההוא : — (כד) אם תשקר לי : מסקר יקרא למכסה טובה לפי שמעטיו הוא מראה בעלמו באלו אומר שקר, הוא שקלתי

טובה מאיש פלוני, ואמת נקראת זכור טובת איש עלינו ונמול לו כפעלו הטוב כאלו כודה על הטובה שקבלנו ונאמר אמת הדבר, וכזה יפרדו חסד ואמת שהם שני כרדפים, הראשון מורה עשות הטוב מנדיבת לב והשני מחובה : — (רא) כי שם נשבעו שניהם - דעת מהחר יל"ק שכסם שתיבת ברית נגורת מן כתר (מורי ורבי סח"ל), כן שבעה נגזרת מן שבעה, שאלו כימים הקדמונים המשביע את חברו על איזה דבר היה נותן לו שבע כנסות או דבר אחר כמנין שבעה לעדות על השבעה, וזה דומה לקנין סודר או מעל האמור ברות ; וגם על אודות שבעת אבימלך לינחק נקראת הבאר שבעה והעיר באר שבע ושם לא הוכיר כנסות, והדעת כותנת שהיו גם שם, וינחק שאבימלך בא אליו להאלותו קבלם ממנו :

כ"ב

(א) ויהי אחר הדברים האלה - אהר שנטע אשל וגר ימים רבים בארץ פלשתיים וגרש ישמעאל וגדל ינחק ונתחבב עליו הרבה : — (ה) וילכו שניהם יחדיו - ככונה אחת לזכור ולהזכר, שאל"כ מה טעם כפל לשון זה אחר שאלת ינחק ? וכן לכסוף וילכו יחדו אל באר שבע, נשמחת לבב אחת ; ואף אם הוראת יחדיו כדברי כ"ל שאע"פי שינחק לא היה כ"כ קטן בשנים, כיון שאברהם העמים עליו עמי העולה, מ"מ לא כן ל"ח שנה היה, ומיתת שרה לא היתה נסבה מעקדת בנה, שכן כחוב למטה וישב אברהם בבאר שבע, כלו' נתעבב שם הרבה, ואח"כ נסע משם וכטה אהלו אלל חברון וגם שם נתעבב הרבה שכן כתוב נר ותושב אנכי עמכם שענינו כדברי רש"י ז"ל « נר מארץ אחרת ונתישבת עמכם » א"כ שנים הרבה חלפו מעקדת ינחק עד מיתת שרה, ובאמת מהשנים הנידו לו כי נולדו בנים לנחור אחיו, שאל"כ ועקדת ינחק ומיתת שרה תכוסות לא היה מפסיק הענין לדבר בכני נחור, וענין ויבא אברהם לסעד לשרה הוא כדברי סד"ל, נכנס באהל שלה : אחר נאחז - חסרה מלת אשר, אחר אשר נאחו (מזהר"ר משה ערענרייך), ולפי הפירוט הזה ראויה מלת אחר לתביר, ואחד מן המתחכמים רצה לומר שהראוי איל אחר כדל"ת, ואין צורך לזה : — (טו) ה' יראה - אברהם לא קרא שם חדש במקום, רק אמר עליו (ע"ד יקרא לך עיר הלדק, ישעיה א' כ"ו ודומיו) שהוא מקום שהאל רואה ומשגיח תמיד ומקבל תפלת הבאים להתפלל שם, ומה בימי משה היה למשל להורות

איזה ענין ידוע אללם « בהר ה' יראה », ר"ל הסולך להתפלל בזה ה', הוא הר המורי' תפלתו מקובלת :

פרשת חיי שרה

כ"ג

(ד) גר ותושב - דבר זה שאיש נר יבקש לקנות אחוזה בארץ לא לו היה דבר גדול בעיני בני חת, ונתאספו כולם לדון על הדבר ; ומחפלים לעשות רצון אברהם מכלי נטות ממספטיהם על אודות הנריס, בחרו לקבור את שרה חנם או לתת לו שדה במתנה מלמכרו לו ; והדת המדברת בזהו אולי היתה מצוה שלא למכור אחוזה לגר או שלא יאחו בה מעלמו, אך שתקה אם יוכלו לתתה לו כמתנה ; וגם עפרון היה ממאן לקחת כסף מאתו. עד שאברהם הסמיע לו שהוא יקח השדה במתנה, ועפרון יקבל במתנה הכסף, ואז נתפלר עפרון לו אחרי שמתו מה בפי עמו, וזה שכתוב ומכופל בפרשה באוני בני חת, כלו' אברהם ועפרון דברו דברים המתישבים על לב בני חת, ושאלו מה בפייהם ועלתם : — (ט) כסף טרא - כסף ששווי מלא, בלא סינים : — (יג) אך אם אתה לו שמעני - מקרא חסר כאדם הירא להוויא מפיו דבר, אך אם אתה לו (עוטה כחפזי ולוקח השדה !) שמעני ! נתתי כסף וגו' : — (יז) ויקם שרה עפרון - שרש קוס קרוב בהוראתו לשרש היה כמו לא תקום ולא תהיה (ישעיה ו' ז'), דברו ולא יקום (שם ח' יו"ד), ושעור הכתוב כאן הוא כאילו כתב ויהי השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחות קבר :

כ"ד

(ג) סבנות הכנעני - לא רצה להתחתן בכנות כנען מפני קללת אביהן או מפני דרכיהן הרעים, וחפץ להתחתן בבת ארנו, רק לא מלאנו בדבריו שיהיה מן ההכרח שהאשה תהיה ממספחת, ומלאנוהו בדברי העבד בלכד הרועה למלוא חן בעיני משפחת רעקה ; ומולדתי ר"ל ארץ שנה נולדתי כפי' רש"י וראב"ע ; וטובל להניח שגם תיבת משפחתי שאמר העבד, כמו בית אבי שאכלה, כוללת משפחות קטנות הרבה (עמ"ש על הלוקות ועל יחס ב"י כפר' וראו' י"ח) וככן אליעזר שאל

כהונן (ת"ב תענית ד' י.) טאס היטה חגרת או סומא או מכוערת לא היא פונה אליה לשלול ממנה מים; וכל יושבי הארץ ההיא היו מכני עבה מאותה משפחה שהיתה ג"כ משפחת אברהם, ונערה שמעלמה תאמר להסקות גמלי איש נכרי שלא ידעתהו מתמול שלשום רק בעבור שידעה בו כי אורח הוא, בודאי היא אישה טובת לב: — (ה) **החשב אשיב** - מכמה מקומות נראה שמלכ הגרים בימים ההם היה רע מאד כי אין רב ריבם וכל איש יוכל לבוא עליהם בעלילת חמס ואין לאל ידם להגלל ממנו; וסוף שרש נור להוראת יראה וע"כ אמר העבד אולי לא מאבה האשה להתרחק ממקומה ללכת לשבת בארץ לא לה, וא"כ יכול אני להכניח לה שבכך ילך הוא ויטיב בארצה אם לא? והשתמש בפעל השיב אעפ"י שיצחק לא נולד וגם לא גר בארץ הישא, לפי שהבן יקום תחת אביו, וכלכתו להתישב שם תחזור המשפחה למקומה, וכנן בנין שכונת אברהם באמרו השמר לך פן תשיב את בני שמה לא הימה שלא ילך שם אפילו לשעה, רק שלא יטיב בארץ שעליה כאמר לו לך מארצך; או ירא טיילך שם אפילו לשעה, וקרובי האשה ידברו על לבו להתישב אללם, והוא מחשקו באהובת לבו ישמע לקולם: — (טז) **והנערה טובת מראה** - גם פסוק זה דאיזה על מה שכתבתי למעלה שאליעור שאל כהונן, שאל"כ מה ענינו לכאן? א"כ בא להגידנו שראש אומה יפת תאר, וע"כ רץ לקראתה; והאם יטעון טוען ומה תאמר על כמולה ואיש לא ידעה? תשובתו: דבר ידוע הוא שכארות הקדש גם בימינו נכרות הכעילות מן הכתולות ממלכושיהן או מכסוי ראשן; ומה שמספר כאן שהיא בת בתואל וגו' להודיב שלא בלבד הקרה ה' לקראת העבד אישה טובת לב יפת תאר ומכית אברהם, כי גם משארו הקרוב אליו בת בן אחיו נחור, ולפי דרש רז"ל גם בת בן אחות אשתו (יסכה טרה שהכל סוכין כיפיה, ת"כ מגלה י"ד י.), או לכל הפחות מזרע הדן אחיו אבי מלכה, וכן הודה העבד אח"כ ואמר « בדרך נחבי ה' בית אחי » ולפי זה נראה ביותר שאברהם לווה לו שיקח אישה מי שתהיה מארץ ארם כהרים שהיא ארבו ומורע עבר שהיא משפחתו, אבל ה' הנחהו בדרך אמת עד בית אחי אדוניו לעשות רצון לדיק ככל וכל: **והרר העינה** - כמו ביתר הגרדפיס כן נשתמשו לפעמים בסני השמות באר ועין זה במקום זה, אבל בודאי יש הפרש בין עיקר הוראתם; עין (וכן מעין) הוא מים זבים מן סלע כדמעה מן העין, ובאר (וכן בור) היא חפירה בקרקע; בר הוא תרנומו של חוץ ומה מדבר חוץ לישוכ על

שצריך לדבר ומנהיג לכלתי מעות בדרך; בר כהוראת פן או יולא ירך (צאצאים), והאדמה לא חסס (סוף ויגס) מתורגס לא תכור, אין בור ירא חטא, איש רק; ברז לכס איש (ש"א י"ז ח') במרוהו והוויאווו מקרנכס, ובחפור הקרקע יוויאו לחוץ רנביו; ושרש שאב קרוב לשאף (כעבד ישאף לל, איוב ז' כ') יצדק אל עין שממנו יורדים המים לאס לאס, ושרש דלה שעיניו הרים (כי דליתני, תהלים ל' ב', דליו שוקים, משלי כ"ו ז'; דלו עיני למרום, ישעיה ל"ח י"ד) יצדק אל באר שממנו ירמו מים ע"י דליו: — (דד) **ויאמר עבר אברהם אנכי** - מספר לנו בדיוק דברי העבד להגיד לנו כאמנותו לאדוניו, אברהם אומר אל ארצי ואל מולדתי חלך, והוא אומר אל בית אבי ואל משפחתי להגידל אהבת אדוניו כעיני לבן ואביו ואמו; באברהם מזכיר לשון שכועה וכדברי העבד ל' אלה החמורה בי היא שכועה בליות קללה אם לא יקיים דברו; כסיפור הקודם אומר שנתן לנערה הכוז והלמידים טרם שאל לה מי היא, והעבד מספר שנתנתם לה אחר שידע שהיא משפחת אברהם, ודוק עוד ותמלא כל תיבה ותיבה שקילה לעשות רוטם כלב' שומעה: — (נא) **קח ולך** - זה אינו מהנגד למה שכתוב אחריו תשב הנערה איתנו וגו', ופירושו טוב בעינינו שהאשה בזמן הראוי תלך איתך רחוק ממולדתה ומבני משפחתה בארץ לא לה ותהי אישה לבן אדוניך: — (סב) **בא שבוא** - יצחק הלך לשוח כשדה וכא עד באר לחי ראי, ועכשיו בא שנית אל ארץ הנגב שכן נקרא בימים ההם נגב ארץ כנען, ומורחה היה נקרא ארץ קדם ששם שלח אברהם בני קטורה, וכן ויסע לוט מקדם, נסע מקדם ארץ כנען והלך לסדום שחולה לה מהירדן והלאה: — (סג) **לשוח** - להפנות מכל פסקיו ולכוין מחשבותיו לשמים הלך כווד לשוח, מסכים עם מה שאמרו רז"ל יצחק תקן תפלת מנחה; או ג"כ לתור אחרי מחשבתו, כי הלא בימי בחוריו היה וממתין מיום ליום אשת חיקו, וזה דבר טבעי, ובודאי בעבור זה אין להוציא לעז על יצחק:

כ"ה

(א) **ויסף אברהם וגו'** - שנים הרבה קודם לכן, ומלכד קטורה לקח עוד פלנטיס טכן כתוב ולכני העלגשים (ו'), ולא הזכיר כ"א בני קטורה שהיו מפורסמים בשמם ומתקלסם ילאו גוים עלומים, מדניס, מדיניס, אשוריס; והגר היתה שפחה

ולא פלגש, וגספחת אל בית הדוניה ובאשה תחשב וכניה יש להם חלק נכחלה מה שאין כן בבני הפלגשים (או בכני זנות, ויפתח יוכיה), ומה שכתוב ובני דדן היו אשירים וגו' נוכל לפרש שהתחברו אל הנשים האלה (לטושים ולאומים אבדו לפני יליאת כ"י ממזרים), ונקראו בשם, כמו שהמדנים והמדינים נספחו א הישמעאלים ונקראו לפעמים בשם, אבל האשורים הם יולאי ירך אשור בן שם : — (יד) מחוירה וגו' . מחוילה בואך אשורה עד שור אשור על פני מזרים, סרם המקרא ופרשהו, ושור הוא Suez, וחווילה אולי סמוך לים הפרסי היתה, שבו כים זוכעי' חדקל ופרת, וכינוה עיר ואם באשור היתה על נהר חדקל :

פרשת תולדות

(יט) אברהם הוליד את יצחק . אלו כתב יצחק בן אברהם כלכד יוכל אדם לומר מאלאיו היה, והוסיף דברים אלה להניד כי בנו ממש היה : — (כ) ויהי יצחק וגו' . נראים דברי האומר (ת"ב נטין ס') . תורה מגלה מגלה ניתנה, כלו' משה כתב במגלה אחת סיפור כריאת העולם, ובמגלה אחרת קורות נח, וכן על זה הדרך, וכשכא לכתוב מגלה חדשה חוזר והזכיר בקיצור היוה מאורעות או תולדות כדי שהקורא במגלה זו יבין הדברים המסופרים בה גם אם לא קרא הקודמת לה ; ובסוף ימיו חבר משה כל המגלות ועשה מהן ספר : — (כב) ותלך לדרש את ה' . כא בקבלה למטה רכנו שהלכה, אך לא אלל מי הלכה ועמ"ש (בראשית א' כ"ו) : — (כח) ויקראו שמו עשו . על פסוק נעשה אדם כללמנו (פ' בראשית) כחכמי בארוכה על אודות דורות שקדמו לאד"הר, ולפי חכמי חוקרי אדמת עפר (גיאולוגיא) היה בהם ממין האדם רק במלכ שפל מזל שכלו ; והחכם המליץ יוסף ברזלי סוכר שקראו לקדמוני מין האדם כשם עשו, וכזה הוא מפרש הנאתי עליהם איד עשו (ירמיה מ"ט ח') להוראת כליון נמור כמו אחד מן המבוליים הקדמונים קודם אד"הר שהכחידו כל הילורים וחדשו פני האדמה (עמ"ש בפר' בראשית א' ו') ; ואם כדערי, עמה שנוכל ילד זה כולו באדרת שער קראו ג"כ עשו ; ומי יודע אם שער זה אינו כמו שנער, ואדרת זו היתה ג"כ הדומה, וגם בני דורות קדם קבלה נידי דור יצחק שמראיהם אדום היה ? — (לב) הנה אנכי הולך למות . בימים הקדמונים היה אבי המשפחה נשיא ושופט על כל יולאי חלציו (עמ"ש פרשת

וישב ל"ח ל"ט), ונוטה אהלו באמצע המחנה ואהלו בניו סביבותיו, ובהלך להם המקום היו הכנים נוטלים רשות ונוסעים משם והולכים ומתישבים בארץ אחרת, ונעשים שם לגוים חדשים, ובמות אבי המשפחה בנו הבכור היה ממלא מקומו ויורש גדולתו מלבד פי שנים שיורש בכסיו להעשירו יותר מאחיו, ויתר האחים היו נוסעים משם או נוטים אל משמעת אחיהם הבכור ומכבדים אותו כשר ושופט ; וחאת היתה כונת יעקב בקנותו הבכורה מיד עשו, שכמות יצחק לא יכריחו אחיו הבכור לשמוע אליו ולעשות כמעשיו ואם לא יגרשו מארץ מגורי אביו, אבל יהיה יעקב גדול הבית ועשו או יסור אל משמעתו או ילך לו ; ויעקב בשל הניד משלו ונתן ממנו לעשו וכזה קבל עליו להאכילו משלו ככל פעם שעשו יחפז ועשו אחרי מות יצחק יכבדהו כגדול הבית ; ועשו השיבו . הנה אנכי מת קודם אבי כי אני נכנס בסכנה תדיר ומה איכפת לי בבכורה ! תן לי לאכול כשארצה והיה אתה הבכור (כח-כב), אנכי-אנחנו) ; אבל אח"כ כשראה שהארץ ימים על ימי בחורותיו ואביו זקן וקרוב למות וידע בעלמו שכחותו הבכורה אבדה ממנו גם ברכת אביו ומעתה לריך הוא להשתעבד לאחיו, התחרט על מה שעשה (למטה ל"ו ל"ו), וידע שלא לחנם השתדל יעקב ונטל הבכורה ; ועכ"ז שעשו היה איש אלם וקשה, קיים דברו וכחיי אביו הלך לו אל ארץ שעיר ונתישב שם, ובכן שב חרון אפו מאחיו והשלים עמו :

כ"ו

(ב) אשר אמר אריך . כמו שכתבתי בראש פר' לך לך על פסוק אל הארץ אשר אריך, שהוא ל' עמיד להוראת התמדה, תמישב לימים רבים בארץ שמדי פעם בפעם אודיעך, ועכשנו גור איוה זמן בארץ הולאת : — (ו) אחתי היא . פעמים רבות התפלאו גדולי תלמידי שיחך ישים מבטחו בערמימות זו שלא הועילה לאברהם לא במזרים ולא בארץ פלסתי, והסיכותי שאולי לא ידע יצחק מזה מלומה ולא הונד לו מאת אביו כי פעמים נלקחה שרה מאתו ; ורואה אני שלא הסיכותי להם נכונה כי הלא כל סיפורי ספר בראשית כעל פה כהו למטה (עמ"ש בפר' בראשית על פסוק נעשה אדם), ואם לא ידע מזה יצחק איך ידעו בו יעקב ובניו ? ע"כ הואלתי לפרש כי עמה שאכתלך זקן והופרה אביונתו לא דאנ עוד יצחק שיטלח לקחת גם את רבקה כדרך שעשה עם שרה אמו, וליתר העם תשובת אחותי היא היתה תשובה מספקת

להנצל מהם, ועמ'ם כספר' לך על אמרי נא אחתו את : — (ח) וישקף אביטלך .
 שרש שקף כלי ארמי חבט (מדופות קדים מתורגס סקיפן קידום, ופירש רש"י ז"ל
 קבטות כמו המשקוף החבוט תמיד ע"י הדלת המכה עליו), וממנו שס סקופים
 (מ"א ד' ו') שהוראתו דלתות חובטות זו על זו בהסגרן על החלון, וסקופי המקדש
 היו אסומים כלו' מלוח אחד, א"כ שאר הסקופים עשויים מוטות עץ להכניס בהם
 האורה ולהשקיף בעדם בלי הראות החולה, ומלד הדרך נראים כסנורים, וזה ענין
 וישקף אביטלך וגו', וגם מה שכמוכ השקיפה ממעון קדשך (פ' תבא), לפי שהא ית"ס
 די לו בהשקפה לדעת הכל, וכל בני עולם נסקרים בסקירה אחת : — (כא) כי
 עתה הרחיב ה' לנו . הרחיב את גבולנו, ei ha prosperati ע"ד כי ירחיב
 ה' אלהיך את גבולך (פר' ראה) :

פ"ז

(ב) הנה נא וקנתי בן קל"ז שנה היה ינחק באותה שעה והניע ליותר
 משלשה רביעי חייו, לא וחשוב למפרע מתינת יעקב בן קמ"ז וממלא, ויוסף שכולל
 ליעקב בהיותו בן ל"א שנה נקרא בן וקונים לו, וגם אברהם תמה ואמר הלכנ מאה
 שנה יולד (סוף פר' לך לך) כלו' זקן אני, וכמותו בן קע"ה נאמר עליו זקן ושבע,
 וכילחק זקן ושבע ימים, א"כ יתכן גם בילחק בן קל"ז שנה שיאמר הנה נא וקנתי,
 ואח"כ האריך ימיה עד שיכה ; ומאורע זה היה ל"ז שנה אחר נסויי עשו : —
 (ז) ואברכך לפני ה' : אברכך ברכה רבה, כמו גבור ליד לפני ה' (פר' נח).
 וכן ארור האיש לפני ה' (יהושע ו' כ"ז), ודומה לזה פירש שד"ל מה שכח **חברכך**
 נפשי, אברכך ככל נפש : — (יח) ויאמר אבי יעקב בכואו אל אביו לא הוליא
 מפיו כ"א תיבת אבי לראות אם יכירהו ינחק וישאלהו דרך משל « מה אתה רולה
 » ממני יעקב בני « ואז היה משיב לו מה שהיה נופל בפיו והולך לו, וכשמעו שאמר
 לו מי אתה בני כמי שאינו מכיר אותו התאמץ לענות אותו « אנכי עשו בכרך, »
 ומסביר החכר בקולו להדמותו לקול עשו (אולי מתוך שחאומים היו, קולם דומה)
 רק בהרכותו דברים כיכר קולו ונעור חשד ינחק עליו, וע"כ שמר יעקב פיו ולשונו
 מדבר עוד יותר ממלה ועירא אחת והיא תיבת אני שלאמר זה, כי ירא פן יוכר עוד
 קולו ויתגלה הדבר : — (כז) וירח את ריח בגדיי . הערת רז"ל ע"ז נכונה

מאד, ולפי דעתי בגדי עשו החמודות היו מכושמות כדרך בגדי-אנטי קדם להכניע
 ריח רע של זיעה היוצאת מבשרס, וע"כ הלבישה רבקה בהם את יעקב להכניע ריח
 רע הנודף מעורות העוים המופשטים מחדש למען לא ירגיש בהן ינחק שבכהות
 עיניו כודאי יתר חושי התחוקו : **ראה ריח בני** . ל' הנה כמו ! Sieh כל' אשכנו :
 — (כח) ויחן לך וגו' . עודני בכית, הספר נשאל נשאלתי מדוע בקש ינחק מעשו
 טילך לצוד ליד ויעשה לו מטעמים טרס יכרכו ? ולמה לא כרכו בלא זאת ? ועוד
 שאלני אחד מתלמידי אם ידע ינחק תשובת ה' לרבקה **ורב יעבר צעיר** אם לא :
 ומלאתי תשובתי לתורי בתשובתי לתלמידי, ואמרתי שהסבירה נותנת שרכקה הגידה
 לבעלה את דבר ה' כי נפלא הוא, וגם היה לינחק לששון בשמעו שממנו יהיו שני
 גוים ; א"כ למה בקש ינחק לעשות דבר נגד רצון האל בכרכו את עשו הוה גביר
 לאחיך ? תשובתך . הברכות אינן כ"א תפלה לאל על הללחת איש ואין מן ההכרח
 שתתקיימנה, א"כ גם ברכת ינחק לעשו לא תשנה עתולדות שני האחים אם לא
 ברצון ה', וילחק באהבתו את עשו חשב אולי בראות האל הכבוד טעמו מכבד אותי
 וסורו אל משמתי בהכניס עשמו בסכנה להכין לי מטעמים יתרה לפניו ותתקיים
 בו ברכתי : ועוד יוכל סואל לשאל מדוע לא הניח האל לינחק שיכרך את עשו
 וטרף דעתו כמסופר בפרשה ? יכרך ינחק את עשו והאל יכרך את יעקב ! תשובתי
 שכימים ההם גדולה מלאת כבוד אב ואם בעיני כל אדם, וקפל ברכות מאביו קודם
 מזמו היה נחשב כדבר גדול הערך מאד, ואם יכרך ינחק את יעקב והברכות לא
 מתקיימנה בו תהיה זאת סבה להננות ברכת האבות בעיני הכנים באמרס ינחק
 כרך את עשו הוה גביר לאחיך ולא נתקיימה בו : — (לא) **יקם אבי וגו'** . זו
 פעם ראשונה שמלאנו במקרא זרות זו שידבר איש אל רעהו כל' נסתר, ואף מזה ילא
 לנו מוסר בכבוד האב, ועשו דבר עם אביו בלשון זה כאלו אינו כדאי לדבר עמו
 לנכח, ומגודל מוראו מדבר אל אדם אחר שיאמר לאביו טיקום : — (מ) **יקרבו** .
 מי יתן ויקרבו ימי אכל אבי ואוכל להרוג את יעקב אחי ! וכל כמה שהיה ינחק חי
 היחה יראתו על פני עשו ובעבורו היה נמנע מהריגת יעקב, וזה שהיחה תאותו
 שימות אביו לא אמרו עשו כ"א בלכו למען לא יכונה שומעין, רק דעתו להרוג את
 יעקב טרס יתקיימו בו הברכות אמרה בפומבי ובכנס' מאמר ויגד לרבקה את
 דברי עשו על מקומו יבא בשלום, וה"א נוספת בסוף תיבת ואהרנה המורה חפן

ותאזה סומכת שירושי במקלת : — (טו) קצחי בחיי : אמתלא דברה לו למען לא יגער כה ויאמר לה את גרעת כל אלה :

כ"ח

(ד) אם יעקב ועשו : רס"י ז"ל בענות לבו אומר « איני יודע מה תלמדנו » והחכם הרופא כמ"ר שאול פורמיניני נ"ע היה סובר שכונת הפסוק היא שרבה היתה אהבת נ"כ את עשו כי גם הוא בנה, ולא עשתה כל זאת מאהבתה ליעקב יותר על אחיו, רק כי ראתה שכן באה לעשות, לפי שלרוב הבנים יטו אחר מדות אביהם וילכו כדרכיו, ועשו איש אלם וקשה (ככל הנדיים והטבחים טבהיותם כלתי מרחמים על הכהמות סופס לכלתי רחס נס על האדם) גם בניו יהיו כמהו, ועס סנולת האל צריך שיהיה סכלן ורחמן ובעל חסד כמו שהיה יעקב ; או כדעת מהמ"ר יח"ק מגמתה היחה לקיים דבר ה' אליה ורב יעבד לעיר : — (טז) אהות נביות : נסים רבות היו לישמעאל, ונביות ומחלת בני אשה אחת היו, וכן כי יסימך אחיך בן אמן (סר' ראה), מי יתוך כאחילי יונק שדי אמי (ש"הס ח' א') :

פרשת ויצא

(טו) עדי אשר אם עשיתי : אס ל' סנועה : — (יח) ויצק שמן על ראשה : אולי מכתס השמן ומהלכת האכן. יכירו העוברים כי מקום קדוש הוא ויתקדשו בעברס עליו : — (יט) ואולם לזו שם העיר לראשונה : כימי יעקב לא היתה שם עיר כ"א מקום סנוי, ואח"כ בנו שם עיר וקראו שמה לזו, עד התנחל בני ישראל ארץ כנען ואז קראוה בית אל כשם שקרא לה יעקב אביהם ; וזהו שכתב כאן לראשונה וכספר שופטים (א' כ"ו) כתב ושם העיר לפניס לזו, וגם בליט (שס י"ח כ"ט) הוא אומר לראשונה ; ויעקב קרא שם למקום, ולזו היה שם העיר :

כ"ט

(ז) הן עור היום גדוד : יעקב שאל להם על דבר לבן והם השיבוהו בשפה רפה כמי שהו טרוד בעסקיו ולא יכול להנטל להשיב שואלו, דבר, וי"כ היכוחם יעקב באמרו « הן עור היום גדול » כלו' אס אתם כ"כ טרודים למה תמראו ולא

תלכו לרעות ? ועוד היום בעירנו לאיש העושה עמנו כאלו לא ידע איזה דבר שואליס לו אס בא מחן : — (י) אחי אסו : כפל מלות אלה להורות שאס דחל בת דודו היתה רועה לאן אחרים היה טורח בעבודה, ואס לאן לבן היו ביד אחר היה טורח נ"כ בעבודה ממון דודו, ק"ו כאן שהיו שני הדברים כאחת שטרח בחדוה : — (טז) ועיני לאה רבות : לא בא הכתוב לספר בננותה רק בשכחה, ועוד לא מלאנו בשום מקום תאר רך להוראת בעל מוס כמי שיט לו תכלול בעינו ; וא"כ הוא מספר שכלאה לא היו יפות כ"א פינית, ואונקלוס מסכים עם פירוש זה שתרנס יאיין שהוא ל' כוי, וכן יפת מרצה מתורגס יאיף בחווא (מהר"ר ערענריוך) :

(ח) נפתולי אלהים נפתלתי וגו' : מלחמה כבדה כלחמתי עם אחותי מיראתי פן חטרוף ממני אהבת אישי בלדתה היא בניס ואני עקרה, והתנכרתי על עצמי ונתתי טפחתי בחיק בעלי להיות לו ממנה בניס, וזה הנדיל חבתו לי באופן שבהאבקי עם אחותי נברתי אחי ; וכן לאה חשבה כמעשה הנון מה שנתנה נס היה טפחתה בחיק בעלה עד שילדק שתקבל ע"ז שבר (פסוק י"ט) ; ונפתולים מגורת פתיל הנפתל כחוטיו, כן הנאבק הולך ונפתל עם מתנגדו ומתאמן להפילו ארצה ; אלהים יש לפתרו ל' חווק כמו ישבעו עלי ה' (תהלים ק"ד ט"ו), שלהבת יה (ש"הס ח' ו') ודומיהם, או נ"כ ל' קדושה, התאבקות לשם שמים לקיים לי אהבת אישי : — (יט) נתן אלהים שכרי : אולי כימי קדם קראו כל יוד א'י, והראיה מלת יש או א'ש (ש"א י"ד י"ט), ומזה יש-שָׁכַר כמו סאנו קורים בקבלה במקום יש-שָׁכַר, ואס בשם יששכר השיני"ן שתיהן שמאליות אל תתמה, כי ידוע (מכתבי סד"ל) שלפנים לא היתה כ"א סי"ן אחת, הימנית, ואח"כ בתיבות השגורות כפי המון העם כגון סכר סדה כסר עשה לא דקדקו בהברה ובהיתה ט"ן אחרת השמאלית : — (לב) והיה שכרי : כפד' כראשית על פסוק והיו ימיו מאה ועשרים שנה כתבתי כבר שאין דעתי נוחה כפירושים הדחוקים המוליאים הפסוק מתשמעו, וע"י תוספות ומגרעות יגלו בהם פנים אחרים מהפנים הנראים לעיני המעיין בהם בתחלה ; וזה הפסוק אחד מהם, כי הרבה נתחכטו המבארים לדעת מה היה סכר יעקב ואיך יש להבין תיבות לא תתן לי טאוטה, והוסיפו תיבות על והיה שכרי

או הסכו אותן אל אשר יהיה שמה רוח המבארים ללכת ; ואני לא כחכמה ובינה
 שניתנה כי יותר מהם, כי עפר ואפר אני וקטנם ענה ממתני, רק לאהבת האמת
 והלדק אבקש תמיד לישב הדברים על פשטן עד מקום שידי מגעת ; וכן כאן אני
 אומר שיעקב קבל מלבן תכף ומיד כל מה נקד וטלוא, ר"ל כל הכשאים או העוים,
 זכר או נקבה, שגולדו בשכה ההיא, או כלשון הפסוק שהיו בני שנה ושהיה לכסם
 באופן ההוא ; ופשט הכתוב כך : אני יעקב אעבור בכל לאנך היום והסר אסיר
 משם כל מה נקד וטלוא, וחזור על דבריו ומפרט, רצוני לומר כל מה בכשאים שיהיה
 חוס, שחור נוטה לאדום כנבע דבר השרוף מחמת החוס, וג"כ אסיר משם כל מה
 בעוים שיהיה נקד וטלוא וזה (אלו ממש) וגם הנולדים כמוהם בשנים הבאות
 בלאנך שתותיר בידי, יהיה שכרי ; וענמה כי ונו', כפשוטו ; ויסר לכן (אולי לא
 בטח ביעקב) כיום ההוא את התישים העקודים והטלואים ואת כל העוים הנקודות
 והטלואות, ר"ל הנדולים בני שנתיים או יותר כדי שלא יתערבו עם אותם של יעקב
 כשיגדלו, ונחן ביד בניו, ויתר הלאן הניח ביד יעקב כי אין לירא שיחברו הכשאים
 הלכנים בשחורים או העוים הכלתי נקודות וטלואות עם זולתן, והנולדים מהן
 לבועים באופן אחר מאמם יהיו ליעקב, וזה לפי שעה אולי היה שער נרוע עד שיצדק
 עליו מאמר לא תתן לי מאומה, כי לא כלאננו לאנס ; וגם כמה פרטים אחרים
 קבעו ביניהם שהתורה לא חשה להגידנו, לפי שנתשים כתוב ברודים ובעוים
 טלואות, ולשנה האחרת החליף משכורתו ככתוב והחליף את משכרתי עשר מניס ;
 ובודאי לא נשאר לאן רבות בידי יעקב, רק חפץ לכן היה שיתעכב בביתו למען לא
 תסור ממנו ברכת ה', ולא היה חושש אם יטרח מעט או הרבה לפי שכבר גדלו בניו
 של לבן והיו עוסקים הם במקנה אביהם ; ובכן מיכות ודויה שבריי תעמודנה
 בהיותן, וגם יתר הפסוקים ימבארו הדק היטב : ועל מה שאמרתי ששם שיה כולל
 זכר ונקבה מלאנו מה פורה ישראל (ירמיה ג' י"ז), כשה לטבח יוכל (ישעיה כ"ג ז'),
 ושהוא רק בן שנה אינו בכתיבים וגם מלאנו שם מה כולל כל המין גדולים וקטנים
 כמו בפסוק ושור או שה אותו ואת בנו וגו' (פר' אמר), אבל הסברא נותנת שכאן
 ר"ל בן שנתיים שהרי כתב שלכן הסיר התישים ופעוים, וגם הכשאים שהם הנדולים
 (עיין במשדל פר' ראה על פסוק שור שה כשנים) כדי שלא יתערבו כלאן יעקב :
 — (ט) ויתן פני הצאן אל עקב' משנה ראשונה ואילך לא שם טוד המקלות

לעיני הלאן, רק שם לעיניהן כל עקד וכל חוס שלו, ושיעור הפסוק כך, ויתן פני
 הצאן כלאן לכן אל עקד וכל חוס :

ר"א

(ט) ויצל' אצל ויזל ממקוד אחד יצאו ממקוד צל, שים דבר כלל להנן עליו
 מן החמה : — (טו) ויאכל גם אכול את כספנו' אם אבינו היה נוחן לך
 שער עבודהך ו' שנים היית קובע לנו כסף זה לכמוכתנו, עכשו שלא נתן לך כלום,
 הנוק לנו והתועלת לו ; רק מלת גם מתננדת קלת לפירושה כי מוספת היא על
 הקודם, ואם מכרן כאדון המוכר עבדו ולא כאב המשיא בתו בודאי שהכסף שלו,
 א"כ יש להניח שלכן אכל כסף שנפל לכנותיו מלד אחר, אולי ירושת כתובת אמן :
 — (כט) יש לאל ידיו' אין טורף לשים למ"ד ראל לפני תיבת ידי כאלו כתוב
 יש אל לידי ; ופירושו יש לחזוק ידי, יש בכחי : — (כו) בששחה ובשיריים בתך
 וכנור' שכן משפט הכנות בארלות הקדם בלאמן מכית אביהם ללכת לשבת בבית
 החתן, מלוים אותן בשמחה ובכלי זמר : — (לד) ורחל לקחה את התרפים'
 התרפים לא היו ע"ז ממש אלא ניחוש שעל ידם תתכרך פקרת הבית כפרי בטן
 (ידועה הוראת מקום התורף בל"ה, ומי יודע לורת התרפים אל נכון ?) ועכ"פ
 ככנסים תחת סוג האלילים כמו שנכנסים הניחושים תחת סוג ע"ז, לפי שמיחסיים
 פעולת הכורה אל הנבראים, ויצדק לומר עליהם למה ננכת את אלהי ; ובוה יובן
 היך היה שרחל לקחה אותן, וגם היה נמלא אחד מהם בידי מוכל העקרה (ש"א י"ט
 י"ג) ; ואחרי כתיב ואת עלתה על דעתי שתרפים ממקוד תרף או טרף, כמו טרף
 בקלפי (משנה יומא ראש פ"ד), ענינו לקוח פתאם בהרף עין, שעל הפוד הללם היה
 תיק וכו' אותיות ונותנים ידם בו ומוליאים אינו אות וממנה מכשטים הנורל, ומהתיק
 נקרא הללם עלמו תרפים, ועמ"ס כפר' תלוא על אורים ותומים, שכחטן : —
 (נג) בפחד אביו יצחק' כ"ל שים להניח שמליכה זו היתה שגורה בפי יצחק
 כשהיה מדבר על אלהיו, ותפסה גם יעקב ונשבע בה, וא"כ אין עוד מקום להקשות
 מדוע למעלה (כ"ח י"ג) כתב ואלהי יצחק, ששם האל הוא המדבר, ולמטה (ל"ב
 יו"ד) הוא מוכיר מה ששמע מפי האל ; ומלאנו מורא נרפנו של פחד להוראת
 אלהים (ישעיה ח' י"ג) :

(כ) מחניה : מעתה שני מחנית לעורמו, מחנה המלאכים ומחנה חניכיו :

פרשת וישלה

(ד) לפניו : א"כ היתה כונתו ללכת להקביל פני עשו אחרי בואו אל אביו ; וכו' ואי שמע כפדן ארס כי עשו עזב ארץ כנען וקבץ אנשי חיל וכפש את החורי יושבי הר שעיר ומלך עליהם, וזה היה לו לסימן טוב, ואולי חזק את לבו לחזור לבית אביו כי אמר אולי גדל אחי מאיבתו עלי ושם לבו לבקש לו ממלכה בחייו תחת המתין דורות הרבה טרם תתקיים בזרעו ברפת האבות ; ויש להניח כי אחר שהסלים עשו עמו הלך יעקב לפעמים לבקר אחיו כהר שעיר, כי רועה היה ונע ונד עם עדרו, והארץ ההיא מחברון עד שעיר ארץ מקנה היא ; ומה שכתוב אח"כ (ל"ו ו') ויקח עשו וגו' קדם לביאת יעקב (וילך אל הרץ מפני יעקב אחיו), ואין מוקדם ומאוחר בתורה כי מגלה מגלה נכתבה (עמ"ש ראש פרשת תולדות), ומטה סדרן בסוף ימיו ועשה מהן ספר, והקדים ואחר כמו שגראה לו נכון יותר, או כדי שלא להפסיק הענינים או לקרנם זה לזה, וכן פרשת ויהי בעת ההיא (סי' ל"ח) כלי ספק מאוחרת נכתבה, ועיין עליה בפירוט שד"ל : — (ח) בה האמרון : על דברי מלאכי יעקב לעשו עיין במשדל ; ובפסוק זה מתחילים דבריהם לו מתיבות « כה תאמרו » והראיה תיבת לארני : ואחר שרש יחד ומן עתיד עם ו'ו' ההיפוך בכין קל על משקל ואדע, ולא אחר הנער (למטה ל"ד י"ט) שרשו אחר זמן עבר בכין פעל על משקל ברך, ושני השרשים שוים בענינם כמו אלל וילל (למעלה ל"א ט') : — (ז) לקראתך : כששמע שאתה בא לויאל לקראתך ; ועשו לא הודיע בשום דבר שדעתו להרע ליעקב, רק זה ירא כששמע שלקח עמו ארבע מאות איש, א"כ אין שלום בלבן, ועשו אולי ידע שיש סכנה בדרך שיעקב הולך עליה ולקחם עמו להגן על יעקב כמו שמלאנו אח"כ שהיה רולה לעשות (למטה ל"ג, י"ב וט"ו) ; וממלת לקראתך אין להבין אם בא עשו כאובד או כאויב, וירא וירץ לקראתם (פר' וירא), פן נחרב אלף לקראתך (פר' חקת) : — (יג) אחונות עשרים ועירייה עשרה : חמור כל' מקרא כמו כל' חכמים כולל זכר ונקבה, אחכשה לי החמור וארכב עליה (ט"ב י"ט כ"ו), השוכר את החמור להוליכה כהר (כבא מניעא פ"ו מ"ג) ; ואחון כדברי שד"ל, היא

הנקבה ממין חמור הבר ; וכמו שחמור מקורו חס (מחמת זרמחו כהזדקקו לנקבה) פן אחון מגורת אחון. כורא שענינו תנוד (גם זה לפי שד"ל הוא ל' נוטריקון, אחון כורא-תנודא) ; והזכר במין נקרא עיר או פרא (פרא למוד מדבר וגו', ירמיה כ' כ"ד), ופרא בחילוף אותיות בר, ועיר מל' ער : — (יו) כי יפגשך ר"ל אם יבא הוא לשאל תעשה עלמך כמו שאינו מכירו ותשיב לו « לעבדך ליעקב » עד « אור"י ישא פני », ואם לא ישאלך תסב פניך אחרי עבדך מאתו ותשוב אליו עם המנחה ; ויעקב היה מלך אכל (כמו שכתבתי למעלה פסוק ו') לא היה מושב שבו לאי יבא עליו עשו להרנן, והיה רולה לחקרו ע"י המנחה לדעת מה בלבו ; ולפ"ד עשו לא שאל לעבדי יעקב מאומה ולא קבל המנחה מודם, ובאחרונה אחר שיפגש פלר בו קבלה הימנו ; ופירוט מלת מי בפסוק מי לך (ל"ג ח') כ"ל שהיא כמו כל' תלמוד « ומי אמר רב הכי ? » שענינה כמו ה"א השאלה, ופירוט הפסוק שעשו שאל ליעקב אם כל הרועים והכהמות שפגש הם לו, כי ראה לו שיש לו לזון רבות מחולקות לשני מחנות, ואז הגיד לו יעקב שהמנחה שפגע בדרך היתה מנחה שלוחה לו לחיוב חן בעיניו ; וכל הפסוקים מסכימים עם פירוש זה לולא תיבות אשר הובאת לך, רק גם בהן נוכל לפרש אשר הובאה אלכך למען תשאל עליה ותשמע כי לכפר פניך הובאה ותקחה ; ואין לכחד כי יש טענות נגד זה הפירוש, כמו תיבת לעבדך (פסוק י"ח) שאם העבד עושה עלמו כאלו אינו יודע את עשו למה יאמר לעבדך ? מ"מ נוכל לומר שידבר בדרך ארץ לשר הכא לנגדו יארכע מאות איש עמו אף שאינו מכירו ; והרבה טענות יש גם על הפירוטים האחרים וכפרט על פירוטי פסוק « מי לך » הנראה כדיבור מיותר אחר קבלו המנחה : — (כה) ותקע : שרש קעט מכין נפעל, וכן נקעה נפסך מהם (יחזקאל כ"ג ל"ח) על משקל ונכלה שם שפתם (פר' כה) שראוי להנקד ונכלה, וכן ורחבה ונסבה (יחזקאל מ"א ו') ששרשם כלל וסבב, ועוה ל' קעקע, כתיבה כבדלת וככרת לעולם : — (כו) שלחני כי ערה השחר יעקב לא רצה לקרוא עבדו לעורתו, וכטח בכחו להפיל הכאבק עמו, וע"כ אמר לו « שלחני כי עלה השחר » שאל"כ באור היום יראונו עבדיך ונאספו עלי והכוני, ותיבות « כי אם ברכתני » ענינו תשכחני ותכיר נבורתי ; והאל שלח מלאכו כדמות אדם להלחם עמו ונתן כח ליעקב להתגבר עליו (וישר אל מלאך ויוכל, הושע י"ב ה) להידיע לו כי כן יגבר על החרות המעותדות

לכוא עליו, ונקיעת הירך סימן לו כי נער הרבה שמור לו, אך כל נער יסור ממנו לסוף ימים כנקיעת ירכו שלפי הנראה נרפא ממנה לאט לאט: — (כא) לא יעקב וגו' - שם אברהם המשונה מעט מן אברהם נקבע כשם עיקרי, לא כן שם ישראל שהיה שם חדש ואין לו שום דמיון עם שם יעקב, ומאחר שהורגלו לקראו בשם יעקב התמידו בשם זה, ומלאכו האל ית"ש עלמו קוראו יעקב יעקב (פרשת ויגש) ומ"מ היעיל שגוי שמו לזרעו אחריו הנקראים בשם בני ישראל: — (רא) ותנצל נפשי: ממות הראוי לכוא עלי, וכן דאנו נדעון ומנוח כהכירם כי ראו מלאך ה'; ומן התימה מדוע לא ירא יעקב כמחכים שראה שם מלאכי אלהים כפעם ראשונה כהקין ולא בחזיון? ויש לומר שדאגתם ממות היתה מחמת שלא כבדו המלאך כראוי, ולא כפלו לפניו הרבה, ודברו עמו כדבר איש אל רעהו, והוא שכתב כאן ובגדעון פנים אל פנים, הנטתי כו ולא שחו לפניו; וכמחכים הכיר בהם מיד שמלאכי ה' הם והשתחוה לפניהם; ואברהם נ"כ ידע מיד כנ' האנשים כי מלאכי ה' הם, ועמד ושרת לפניהם ולא הסב אל השלחן עמהם (ועמ"ש ע"ז ראש פ' וירא):

ל"ג

(ו) ואחר נגש יוסף ורחל - אף השפחות ולאה שמו ילדיהן לפניו, אבל לא היה ממספט הלשון לכתוב ילדי השפחות והן או ילדי לאה והיא, וכרחל כתב נגש יוסף ורחל וזה יורה גם על האחרים: — (טז) לדרכו - שכתב זה אל יעקב:

ל"ד

(ז) כי נבדה עשה בישראל - תכף אחרי הקראו בשם ישראל תקן יעקב שכניו בהיותם לגוי יקראו בשם זה המורה שררה ולא בשם יעקב המורה עקבה, וכן כך יברך ישראל (פר' ויחי): — (כח) כל יוצאי שער עירו - כל היוצאים מלו והאחרים לא מלו; א"כ נראה ששמעון ולוי לקחו עמם עבדי אביהם להלחם עם שבט, שא"ל לשני נערים שיעיוו פניהם כ"כ להלחם לבדם נגד כל יושבי עיר אחת:

ל"ה

(ב) אל ביתו - משרתיו המוכנים לשירות הבית, וכן עבדו זקן ביתו, וכן וישמע בית פרעה (פר' ויגש): ואר כל אשר לו - יתר העבדים רועי לאנו, כי

אין להניח שחשד בכסיו וכגיו שיש בידם אלהי נכר ונניבת התרפים ע"י רחל פירשתיה למעלה במקומה: במקום אשר דבר אתו - רש"י כענות לכו כתב « איני יודע » מה מלמדנו; ואברכנאל כחכ שנלוי לפני הקב"ה שיעקב היה רוצה לשאל כמו ארע"ה « כמה אדע כי אירגנה » ונסתלקה מעליו שכינה טרם ישאל, ומן הכתוב לא נלמד דבר זה; ולפי קולר דעתי אני אומר שכונת הפסוק להודיע שהאל רצה בחפלת יעקב בבית אל, ולחק בלבו ובלב בניו שמקום קדוש ובית אלהים הוא, נעלה מעליו לשמים במקום שדבר עמו כאומר זה ביתי ומקום מושבי, והוא שכתב « ויעל מעליו » דוגמת ויעל מלאך ה' בלהב המזבח (שופטים י"ג כ') ולא כתב « וילך ה' » כמו בפ' וירא, לפי שהמראה (ענן או אש) נעלתה מעליו לאט לאט עד לשמים; ואמת הוא שהקב"ה מלא כל הארץ כבודו, אבל כבוא ב"ה אל מקום שתיוחס לו קדושה יתרה יתעורר לכו למחסכות טהורות ולתפלה: — (כ) מגדל עדר - אולי נקרא בשם זה מקום קבולת האין שטומנין רשת סכיכותיו להגים העדר מפני הזאבים, ובתופו מקום נכוח שהרועה עומד עליו ומשגיח על לאנו, וכן קרא מיכה ליוזשלים מגדל עדר (מיכה ד' ה') כפי דעת החכם יח"ק ז"ל תלמידו של שד"ל, לפי שישאל מהם לאן ה' נקבצים לתוכה, והאל מכית מקדשו הכבון בראש הרים ונשא מנבעות כמגדל משגיח על עמו ולאן מרעיתו: — (כא) ויהי בשבן וגו' - נ"ל שהפרש הטעמים בין יחיד לכבוד אינו מפני שלוח הוא פסוק אחד ולזה שני פסוקים (עיין במנחת שי), אבל לשניהם הוא פסוק אחד, וטעמי היחיד הם היותר נכונים לו, אבל כנכור קצרו בכנינה לקרוא הפסוק דרך העברה, ואולי לזה בלבד כיון הראב"ע נכתבו על מקרא זה כוסה קלון ערום:

ל"ו

(ב) בת צבעון - עמ"ש בפר' וירא על יחוס ב"י ששם חוייתו דעתי שהוראת תיבת בן במקומות אלה היא כמו יונא ירך, לא כמו ממש, רק גם מכני בכני הפילו הרבה דורות אחריו, ואין ענינו ד"מ קרח שהיה ממש בנו של יאהר, ויאהר בנו של קהת, רק קרח היה בן ליאהר ולקהת וללוי, כלו' מחשפת יאהר, מבית אב של קהת, ומשכטו של לוי, ומיבת בן חזרת תמיד לקרח הנזכר בראש הפסוק; וכן כאן טכא להגיד יחס אהליבמה, ולמטה (פסוק ל"ט) שמזכיר יחס מהיטבאל אומה שהיא בת ענה

ולכעון, בת מטרד ומי זהב, כלו' ממספחת האחד ומכית אב הנקרא בשם השני, וכנן
 סרה הקושיא מדוע כתב בת לבעון ולא כתב ענה בן לבעון: — (לש) מהיטבאל
 בת מטרד - נשאלהי מה תועלת לנו מכל הפרטים האלה ולא פרט כן ביתר
 המלכים הנזכרים כאן? והשיבותי שהתורה לא כתבה כל המאורעות בימים הקדמונים
 שכולאי רבו על המסופד לנו, וכתבה רק אותם שיש ללמד מהם איזה דבר לישראל;
 ואולי שמות אלה מהיטבאל מטרד ומי זהב היו ידועים לדור המדבר מחמת איזה שיר
 או מאורע שלא הגיע עדינו, וכן פירשתי נ"כ פסוק ערה וללה שמען קולי (פר'
 כראשית), ומטרד שם אשה, או נפרשהו כמו בת לבעון (פסוק ב'): — (מ) אלופי
 עשו למשפחתם למקמחם - אדום היה מחולק לי"ב שבטים כמו ישראל וישמעאל,
 וכל אחד נטל חלק שלו בארץ ונקרא המחוז על שמו, והם הי"ב הנזכרים כאן;
 ושמותם, מהם מיוצאי ירך עשו, מהם מכשי (אהליבמה), ומהם ממקום מושבם
 (מנבר, מנדיאל, עירם), ולמעלה מניד שם האלופים הקדמונים שעל פיהם היו
 בני עשו מתיחסים:

פרשת וישב

ל"ז

(א) וישב יעקב וגו' - אביו גר כלו' נע ונד ממקום למקום, ויעקב ישב כלו'
 דר דירת קבע עם ביתו כעמק חברון, ושלח בניו לרעות לאנו' א אשר יהיה שם רוחם
 ללכת: — (ב) בצאן - היה רועה עם אחיו בני השפחות מקלת הלאן, וכן כדוד
 כתוב בלאן, וכער ענינו מסרת כמו ויהושע בן נון כער (פ' תשא): דבתה - עיין
 רש"י, וע"כ הולך לכתוב רעה, וכמרנלים כחוב ויוצאו לא ויביאו, ר"ל כדו מלכם
 דברי סקר על הארץ, וכן במשלי (יו"ד י"ח) כתוב מוציא דבה הוא כסיל שאין פירושו
 מוציא עלילה שא"כ בן בליעל הוא ולא כסיל, רק כונת הפסוק בודה דברים מלכו
 ושמח בזה כסיל הוא: — (ח) המלך חסרך עלינו - אחי יוסף קנאו בו כי
 יראו פן יחשבוהו יעקב כבוד, ואחרי עית אביהם ינטרכו ללכת אל ארץ אחרת (מה
 שלא היו רוצים לעשות כוראי כלי שתתקיים גם בהם ברכת אבותיהם וגם לאזאיהם
 יהיו מעם סגולת ה', או כדי שלא תתקיים בהם נזרת כי גר יהיה זרעך), או לסור
 אל משמעתו ולהשתחוות לפניו כער ושופט (ע"ס ראש פר' תולדות על פסוק הנה

אנכי הלך למוח); וזאת היתה נ"כ מחשבת יוסף שהוא ימשול על אחיו בזקנות אביו,
 וימלוך עליהם אחרי מותו (יוסף היה מושל על הרץ מלרים ופרעה היה מולך עליהם),
 ורעיונוהי על משכניה סליקו וחלם חלומותיו, הראשון שאחיו ישתעבדו לו אחרי מות
 אביהם, והשני שגם אביו בזקנותו ישתעבד לו; והאל קיים חלומותיו באופן אחר
 שכולאי לא עלתה דוגמתו על דעת אחיו, שאם היו חושבים שהשתחיתם ליוסף תהיה
 אחר היותו לשליט על אחת מן הערים או מן הארצות, לא היו מתקנאים בו, אבל היו
 שמחים כי בגדולתו ייטב להם ולבני משפחתם: — (יא) ויקנאו בו אחיו -
 קנא נקשר עם כי"ת ענינו ראות כלרות עין הללחת רעהו (אל תקנא בעוטי עולה
 כי כחזיר מהרה ימלוך, מקלים ל"ו א' ב'); קנא נקשר עם למ"ד ענינו חרדה לכבוד
 מי שיהיה (אשר קנא לאלהיו, ער' פינחס; המקנא אתה לי, פר' בהעלותך); קנא
 נקשר עם את ענינו יראה פן יטול אדם אחר את שלנו (ויקנאו אותו פלשמים, פר'
 תולדות; וקנא את אשתו, פר' נשא): ואביו שמר את הדיבר - מסמיכות
 הפסוקים כ"ל כי כונתו היא שיעקב הביר בכניו שקנאו ביוסף מיראתם פן יתקיימו
 חלומותיו (ע"ד ועלי שמר את פיה ש"א ה' י"ב), וע"כ אחרי ימים אחדים כשהלכו
 לרעות את לאן אביהם בשבט, שלח אליהם יוסף לראות שלומם כענד ההולך לראות
 בשלום רבו, כדי להוציא מלבם שיוסף מנקט גדולה עליהם, ושיש בלב יעקב לכבדו
 על פני דיאובן אחיו הכבוד, וכוה תסקוט דעתם ולא יקנאו בו עוד; וכן עשה גם
 ישי עם דוד בראותו שאלויאב גדול כניו, ואולי גם האחרים, קנאו בו בהמשח הוא
 למלך ולא הם (כמו שראינו שחיה אף אליאב בדוד על לא דבר), ושלחו אליהם
 כענד להביא להם לידה ולשאול בשלומם; ומהח"ר יל"ק פירש ואביו שמר את הדבר
 על האמור למעלה הכוא נכוא וגו', כלו' דברי אחיו באמרו המלוך תמלך היו מקנאתם
 בו אבל דברי אביו באמרו הכוא נכוא וגו' לא היו מקנאתו, רק הערה גרידא העיר
 את הוון יוסף להראותו שדבר זה ובלתי אפשר הוא שיבאו אחיו וכל בני משפחתו
 להשתחות לו ארצה, ומיבת ישאר ע"ד ראות רבות ולא תשמר (ישעיה מ"ב ב'); רק
 לפרש שמר שהוא היה מאמין וממתין שיהיה הדבר ויבא לא כ"ל, שגם אחיו היו מאמינים
 שיהיה ויבא, שאל"כ למה קנאו בו? ושהיה מלפניו מתי יבא, זה היה ראוי אחר שנים
 לא תכף ומיד אשר חלומותיו בעודנו נער: — (טו) כי ששעתי אמרים - אל
 תלזה לעלות על הר וגבעה להביט אם תראם כי התרחקו מראות עיניך, כי שמעתי

הומרים כלכה דותינה : — (לב) ויביאו : כאן פעל זה יוצא בהפעיל לשלישי, השתדלו שהבא ע"י אחרים כדי שלא יהיו הם שם כהכר אביהם כתנת ידידו; ועמ"ס למעלה י"ג י"ד על וירק הת חניכו : — (לה) שבחים : כמשמעו, כי כן בארנות הקדם שמלכיהם רודפים אחר מענוני העולם ימנו משריהם ונדוליהם להשניח על הטנחים והאופים והמטקים, וכן כסגחריב וכנכוכדנאלר :

ל"ח

(ד) אונן : אולי נגזר שם זה מלשון אינינות שהיתה מדת הנער וחטאתו פרי אינינותו, או אינינותו פרי חטאתו, וער כמשמעו, ושלח ממקור שלוח; מ"ט אין להוליא מן הכתוב שמנהג אונן לפשות כן עד שילדק לקרויא המעשה הרע משמו, אך אם בא אל השת אחיו ונו' : — (יב) וירבו הימים : תמר הבינה סיהודה אינו רוצה להשיא אשה לשלה בנו כי נעיר לימים הוא, כי אחר בלבו אולי שני האחים נשטפו בזמה מחמת נערוותם ומתו קודם ומנס, ולא הקפידה ע"ז עד כי רבו הימים וגדל שלה, וכראותה כי היא לא נחנה לו לאשה (אולי כתנה לו אחרת) אמרה אולי חמי חשק כי ורולה ליסאני אבל ירה מחמת אשתו בת שוע, ובכן מתה בת שוע ובכל זאת יהודה לא נשא, ואמרה אולי מתאבל הוא על אשתו הראשונה וימנע מלחבק חיק אשה אחרת, אך אחר שהוגד לה כי התנחם ועלה לה עם גוזזי זאנו (שהיו עושים י"ט בגזום זאנס כנראה מככל הכרמלי), אמרה עכשו אטול בערמה מה שמנעו ממני ברטון, וכל מנמתה לס"ט להקים זרע מהמשפחה ההגונה שאל שדי בעזריה, ע"כ נחשבו בניה ככשרים : — (יד) פתח עינים : פתח עיר ששמה עינים (או העינס, יהושע ט"ו ל"ד), מהר"ר משה הלוי ערענרייך : — (כט) צדקה ממני : היכוס הוא חק קדמון להקים זרע למת ע"י אחיו או שאר כשרו כמו שראינו נכען וע"ז אמר יהודה לדקה ממני, ר"ל לדקה לעשית להשתדל להקים למת זרע ממני, מאחר שלא נתתיה לשלה בני, ואני גרמתי הקלקול הזה; אבל היבמה היחה לאחי בעלה לאשה כל ימי חייה, וזה לא ילדק בחמיה ע"כ ולא יסוף עוד לדעתה; ומה שכתוב הוליאזה ותשרף, לא סיהודה היה מטופטי העיר, רק בימים ההם היה לאב ולגדול הבית ממשלה על כל בני ביתו להלדיק או להרשיע, לחייב מיתה או תשלומים, והתורה במלות בן סירר ומורה נטלה הממשלה הזאת מיד האב או גדול הבית, ונמנתה ביד זקני העיר :

ט"ל

(א) ויוסף הורר ונו' : על כפל ענינים כאלה עמ"ס למעלה ראש פרשת תולדות : — (ב) ויהי ה' את יוסף : בתחלה שמו את יוסף לעבוד את האדמה או למלאכה קשה אחרת כדרך העבדים, ואח"כ בראותו כי הוא מלליח ככל, לקחו פוטיפר משם וכתבו בין עבדי ביתו, ואח"כ מלא חן בעיניו ושמו בין משרתיו, ואח"כ הפקידו על ביתו, ואח"כ נתן כל אשר לו בידו, ולכסוף עוב כל אשר לו כידו עד כי לא היה פונה לדעת מאומה מעסקיו ולפקוד עליהם, רק היה שואלו ככל יום מה יאכילהו בלהרים : — (ט) באשר את אשתו : שם הייתי חושק באמת מפלגטיו או משפחותיו לא היה מונעה ממני : — (כ) ויקח אדוניו יוסף ונו' : נראה שפוטיפר לא האמין לדברי אשתו המונה שלימה, שאל"כ היה הורג את יוסף ולא היה די לו לחמו בבית הסהר חפשי מככל ועושה כרצונו, רק נתנו שם למראית העין, אולי אשתו בת אחד משרי העיר הייתה והיה מן הצורך לחפות עליה : סהר : מלשון סיהרא, בית שיש בו חלון עגול קטן כמו ירח : — (כג) כל מאוסה : כפל מלות אין כל ומאומה לחיזוק השלילה, וכן המבלי אין קברים (פר' בטלח), אין כסף לא נחשב (מ"א יו"ד כ"א) :

מ'

(ד) כפתרון חלומו : כל אחד מהם היה חושב בלבו שמשפט פרעה יפול כאשר נפל אח"כ באמת, ע"כ כל אחד מהם בקרוב יום הולדת את פרעה רעיונותיו על מטכניהם סליקו וחלם כפתרון חלומו; ועוד הפתרון היה להם הפיקר והחלום טפל לו, ע"כ יחסו החלום לפתרון ולא הפתרון לו : — (ט) מארץ העברים : שם עבדי הוראתו יושב מעבר לנהר פרת; רק אחר שנתישב יעקב עם כל אשר לו בארץ כנען בעמק חברון ומשם היו בניו הולכים ורועים אנה ואנה בסביבות מקום מושב אביהם, אולי נקרא המחוה ההוא ארץ העברים : — (כג) ולא זכר ונו' : אע"פ שהוראת טרש זכר אחרת בהפעיל מכהקל, מ"מ עיקר הוראת שני הבנינים שיה, ע"ד שדרשו רז"ל על פסוק זכור את יום השבת, זכור בפה; א"כ אם היה כותב כאן ולא זכר בלבד הייתי אומר לא נתן אל לבו זכרון יוסף ולא הזכירו לפני פרעה, עכשו שכתב וישכחוהו בא ללמדנו, מדוע לא הזכירו? לפי שבהללחתו שכתב,

מכל וכל כאלו לא ראהו מימיו, ותכף טעלה זכרונו על לבו הזכירו לפני פרעה ושם
אתנו נער עברי וגו'; ואין לכחד שיש כמה מקראות כפולי לשון למלאת חסרונם
ולעשותם בעלי שני בתים Emistichi מכלי טלמוד איזה דבר מפסל לסגס, וחולי
גם זה אחד מהם :

פרשת מקץ

מ"א

(יו) וידבר פרעה וגו' - לפל סיפור החלום עם איזה שנוי לשון כמו ט"ז
חפי פרעה להגידנו איך נרשם בלבו כחוק כרי טיבקש פתרונו, ויתלנלו הדברים,
ומתקיים גורת ה', וירדו אבותינו למצרים : — (לב) ועל השנות החלום וגו' -
פרעה חלם בליל יום הולדתו כנראה מהכתובים ומדברי ט"ל, ואם לא היה פרעה
חולם כ"א חלום אחד לא היתה רוחו כ"כ נפעמת, וכן אם היה חולם בליל אחד ;
ואם היה חולם חלום אחד בליל הולדתו בשנה הזאת ואחד בשנה השנית אולי היה
מתחין לבקש פתרון אמתי עד השנה השנית, והיה מאבד חומש תבואת השנה
הראשונה ; ע"כ נשנה לו החלום להורות כי נכון הדבר מעם האלהים וגו', ותכף
ומיד יאזור חיל לזכור בר לימי הרעב : — (רד) וחמש יקנה החומש (הראכ"ט);
ואחר הרעב השיבו לפרעה מנחה החומש, ועתה קנהו מהם כדמים בעל כרחם ;
ול' חמושים כהוראתו מווינים למלחמה נ"ל שגם הוא לגזר ממספר חמשה, ואולי
אנשי המלחמה שהם מכן כ' עד כן כ' שנה הם קרוב לחמישים כיושכי עיר ועיר ; או
יהיה חמושים מל' ויכהו אל החמש (ט"ב ד' ו') מלובשים שריון על החמש שהוא מנן
הלב והריאה : — (גל) אחרי הוריע וגו' - בימים הקדמונים היו מבקשים מן
החכמים שבכח חכמתם ותלמודם יגידו עתידות ויפתרו חלומות כדרך שמלאנו
בבוכוכנאלר, וא"כ זה שיוסף לבדו ידע לפתור על אופניהם החלומות הוא אות
שאין נכון וחכם כהו :

מ"ב

(יד) הוא אשר דברתי אליכם : יוסף כהיותו בכית פוטיפר לא חש
להודיע לאביו כי חי הוא, ולכך נענש כדברי חז"ל על פסוק ויהי אחד הדברים האלה

ומשא אשת אדוניו (למעלה ל"ט ז') ; רק אח"כ כהיותו משנה לפרעה היה מתאזה
לראות פני אביו ולכלכל את שיבתו, אבל ירא להוריד משפחתו ממצרים כי נודע לו
כי תועבת מצרים כל רועה זאן, וקרבת אחיו אולי תזיק לו ומורידהו מגדולתו,
ופשיכאזי ימי הרעב תי יתן לחם לביתו כסיתום כספם ? לכך המתין מלהתודיע לאביו
כי אמר נושא אביו לראות פני עוד, ונטכחתי כמת מלבו ; ובכא שנת הרעב בודאי
יבאו אחי לזכור בר ממצרים (שהיא ארץ מיסור וגם יודעת בעבודת האדמה יותר
מכל הארצות ; וכנען, ארץ הרים ונבעית, גם טטנות הסבע היתה מוליאה דגן
ממצרים), וא"כ כבואם, אוכל אז להתודיע להם, לפי שאחרי היותי מספר שנים שליט
על הארץ, טוב השנחתי על עניני המדינה והכסף שאשתדל להביא בית פרעה ילכישו
אותי ואת משפחתי הן וחסד בעיני המלך, וישקישו שנאת מצרים מעלינו ; ובכא
אחיו להסתחות לו הרבה זכר יוסף את החלומות אשר חלם להם, וראה שנתקיימו
באופן אחר ממה שחשבו אחיו והוא, ואין כאן מקום לשנאה לא לו עליהם ולא עליהם
לו, ואולי היה מתודע להם מיד לולא ראה כי אין בנימין אחס, ודאנ עליו שמה גם
אותו אהב אביהם מכל אחיו, וזה גרם ששנאו גם אותו והתנכלו גם עליו, ע"כ בא
עליהם בעלילה לאמר למה באתם עשרה יחד ? הלא לרגל את הארץ ולחקרה ! והם
להתנכל אמרו אחים אכחנו, אז יוסף אמר להם הוא אשר דברתי וגו', כלו' זה תחת
הלדיקכם ירשיעכם ויעיד בכם כי מרגלים אתם, כי בהיותכם אחים למה לא ירדו
שנים או שלשה מכם לזכור בר לכל המשפחה ? לכן, יען הגדתם לי כי עוד לכם אח,
בואת תבחנו וגו' ; ובכואם שנית עם בנימין רצה לנסותם עוד (וכל אדם מאחר
להודות כי אחריס לדקו ממנו) לדעת אם שנאתם אותו היתה מלד לכם הרע המקנא,
או בלבד נסבה מהביאו דכהם רעה א אביהם, ע"כ הערים לעשות עם בנימין לראות
אם אחיו ישימו נפשם תחת נפשו גם כי ידעו כי אביו אהבו מכל אחיו, וזאת תהיה
ראיה על לפס הטוב, אז יתודע להם כי ידע כבירור כי פשעו הוא אס המנכלו עליו,
או להפך יניחוהו ביד יוסף ולא ישימו עליו לב, ואז ישלח בנימין עם אחיו לכנען,
ואף כי יתודע לאביו לא יורידם ממצרים לאכול את חלב הארץ, וכפסרזם מלטערים
ומבקשים לשנת בעבודת במקום בנימין, לא יכל עוד להתאפק והתודיע להם : —
(כר) ויקח מאתם את שמעון : הסרחון היה תלוי כראובן יותר מכל אחיו כי
הוא הבכור, לולא שמע יוסף דבריו אליהם, יידע כי בקש להגלו ; ע"כ אשר את

שמנון שהוא שני לו כי בו היתה החטאת יותר מכל החיו כי לה עכב על ידם ולא הוכיחם כדרך שהוכיחם ראובן : — (בו) בפי אמתחתו : סק של עור מכוון, ובהכניס לתוכו כלים ימתח ויטה, ועיקר השרש הוא רח או פח, ומה נ"כ שרש שטח וטוח (וטח את הבית, פר' מלרע), וגם מלת מתחת כל"א מלרע מל' הרע שהוא תרנומו של הרץ. שלפי דעת הקדמונים הרץ היתה כשמלה שטוחה : — (לו) את שני בני תמית : סד"ל מאור דורנו שמעינו לא היה דבר נסתר פירש בתרנומו שנים מבני, וכן פרשתי גם אני שני מלכי האמרי (יהושע כ"ד י"ב) שנים ממלכי האמורי, לא סיחון ועוג, כי אלה נפשו בחרב ישראל, ולא נורשו מארלם ע"י הרעה ; אבל כאן לא כל"ל פירוש סד"ל, שאמת הוא שלראובן היו ארבעה בנים ברדת יעקב למלרים, רק לא יתכן שיאמר לאביו ארבעה בנים יש לי תמית שנים מהם והשנים תמיה, וגם אם תמלא לומר של' נזומא דבר כאדם המוכן לשלם תשלומי כפל, אם יפגע בפקדון אשר הפקד אתו, כ"ל שטוב להניח שעדין לא היו לו לראובן כ"א שני בנים והשנים האחרים היו תאומים או בני שתי נשים וכולדו אחר זמן קודם ירדת יעקב למלרים :

מ"ג

(כט) כי נכמרו רחמיו : שם רחמים נגזר משם רחם שהוא אחד מבני מעים שבאדם גם כי איננו כ"ה כנקבות, והסתמטו בו להורות החמלה שיש לאם על יולאי מעיה ע"ד המון מעיך ורחמיך אלי יתאפקו (ישעיה ס"ג ט"ו) ; ומליצת נכמרו רחמיו תורה על גדול האהבה הנוערת כאש בקרב האדם עד שיאמר עליה בדרך הפלגה שמשחרת באשה את המעים (מהר"ר ערענרייך ומהר"ר יצ"ק) ; וכן פירש מורי ורבי עטרת הפזרת לראשי כמהר"ר שבתאי אלחנן טרויט זל"ל על פסוק ורחמי רשעים אכזרי (משלי י"ב יו"ד) : — (לג) ויתמהו האנשים איש אל רעהו : בראותם ההפרש בין פעם ראשונה שחשדם כמדגלים ואספס אל משמר, ופעם זו שקראם עמו אל הלחם לאכול, וכיאת בנימין לא היתה מוכחת כלום כי נקיים הם ; — (לד) עמו : אללו, הם שכרו ולא הוא, אולי שפירש בכונה למען יגלו סודם :

מ"ד

(י) כדברייכם כן הוא : עשה עלמו כאלו לא שמע בכירור מה שאמרו,

והקל משפט אשר ימלא אתו הנביע, והאחרים חשכם נקיים : — (טז) האלהים מצא את עון עבדיך : כי לא ענה מלכו ויגה בני אים (איכה ג' ל"ג), וכלי ספק בטונט איזה עון שעשינו ונעלם ממנו באה עלינו הצרה הזאת שתחשדנו כגנבים ; אבל דעה ראזענמיללער (הביאה סד"ל בכיארור) שהודה חשב כנכימין כי נכח הנביע הוא דבר שאין לו דגלים, והכסף הנמלא סנית ב'מתחת כולם הוכיח כי היה שם נכל שהם לא יכלו לעמוד עליו :

פרשת ויגש

(יז) כי כמוך כפרעה : כדברי רש"י ז"ל, חשוב אתה בעיני כמלך, ורע בעיני לדבר לך קטות : — (יח) ארני שאר : באמת לא שאל יוסף להם הים לכס אב או אח והם להחנלל הנידו לו מעלמם, רק אמרו מהגלים אתם הכריחם להניד משפחחם, והם כן דבריו היו כמו שאלה ששאל להם על בני ביתם : — (כט) כבאי : היה ראוי בכאי (כי"ת לפני המקור תורה ל' הוה, והכ"ף ל' עבר) לולא נסב הדיבור כולו אל ומת שאחריו ואז הכ"ף במקומה עומדת :

מ"ה

(ב) וישמע בית פרעה : הונד לבית פרעה על ידי עבדי יוסף היולאים המסדרונה כי נסגר יוסף לכדו עם אנשים מבני כנען וגטא את קולו ויבך : — (ג) העור אבי חי : חתימת דברי יהודה החרידה את דמיון יוסף והיה מדמה אביו בסכנה גדולה עד שלפק העוד אבי חי ! אע"פי שכבר אמרו לו אתמול כי חי הוא (סד"ל) ; ועוד י"ל שתיבות אלה כנכנס לדבר ואומר א"כ אבי חי ? ספרו לי על אודותיו : — (ז) לשום לכם שאריות : לשום כמו לתת (עמ"ס למעלה ד' ט"ו), ושם שארית וכן שם אחרית הנרדף לו מורה מלכ טוב ואלו הכא באחרית הימים, וכן כי אחרית ל'איש שלום (תהלים סוף מזמור ל"ז) : לפרישה גדולה : ה' שלחני לפניכם להחיותכם באופן שלא חשכתם ובהללה נפלתה ; ולמ"ד לפליטה כמו למ"ד הפלתם למשוואות (תהלים ע"ג י"ח) שהוראתה על ידי ; (היום כ"א תמוז התרל"ח רואה אני שתיבת פליטה אינה שם מופשט ואין לה הוראת הללה, רק כדברי סד"ל כסם Gassetius היא שם לנמלטים אחר שמתו רבים, וענין הפסוק

כך ה' שלחני לפניכם למען גם אם ימותו יתר יושבי הארץ אתם תשארו בחיים, ולשום לכם כמו אתכם כמי הרנו לאבנר, ש"כ ג' ל', וכן גם לכם השני שאחריו, ולהחיותכם באופן שאחס המשותפים להיות אומה עלומה וחסיכה תפלטו, וכן תמלט מן הכליון פליטה גדולה: — (יש) ואתה צויתה • מלבד זרות שחסרו כאן תיבות לאמר להם ושמתמש כומן עבר במקום הזה (וזה מדרך השיר ולא מל' הסיפור) יש לתמוה על זווי זה, וכי היתה עת לזות? די שיתן רשות! ועוד לא מלאנו בשום מקום פרעה מדבר ליוסף כאדון לעבדו רק כאיש אל רעהו; א"כ כ"ל שהיה ראוי להנקד צויתה מכנין פעל, וכשאמר פרעה וקחו את אביכם וגו' בודאי השיב יוסף כבר אמרתי להם כך (פסוק ט'-י"א), ופרעה הוסיף בלי ספק כבר לזית עליהם שיקחו ג"כ עגלות; ונראה שהמלאת העגלות היתה חדשה במזרים ולא נשתמשו בה כ"א האזילים, ולא היה להמון העם ובפרט לרועים ולגרים רשות לרכוב עליהן והיה לריך לזה רסיון מאת פרעה או מאת יוסף שהוא כפרעה, וזווי לשרי הדרכ שיתנו העגלות, וכן הוא אומר למטה (פסוק כ"ו) את העגלות אשר שלח פרעה, א"כ משלו היו ולא משל עמו: — (כד) אל תרגו בדרך • המשכיל ר' אהרן רומניני מזה דעתו שתיבות אלה הם ל' ברכה שברכס יוסף, יהי רצון שלא יהיה לכם רוגו בדרך ותגיעו לשלום לאהליכם, ול' אל סומך דעה זו:

מ"ו

(א) לאלהי אביו יצחק • לאלהים שיצחק הודה לו לכבד ולירא ממנו, או שיעקב ראה והכחין בהשגחתו על אביו, ולכך לא כתב אלהי אברהם, לפי שאברהם מת בעוד שיעקב היה עדין בראשית ימי ילומיו: — (ד) אנכי ארד עמך מצרימה • ירא היה יעקב לרדת מצרימה לפי שהבין שהמזרים הם הגוי שיעבדו בכניו ויענו אותם ת' סכה כדבר ה' אל אברהם אביו, ומה הטעם לא ירד למזרים בימי הרעב כמו שעשה אברהם, וכמו שהיה עושה יצחק ג"כ לולא אמר לו האל אל תרד מצרימה, או אם זקן הוא וכני ביתו מרוכים ובעבור זה נמנע מרדת מחמת הרעב, כשהוכרח לשלוח שם בנימין לא היה נמנע מללוחו; וגם עתה שירד לראות את יוסף אולי היתה דעתו לגור שם בשני הרעב וא"כ ישוב לארצו שם באורך הימים תעור שגאת מזרים על בניו וישמעבדו בהם; וע"ז אמר לו האל אנכי ארד

עמך וגו', פלו' אשניה לכלתי יעבדו בכניך כל ימי חיך, וגם לשיעבדו בהם אנאלם מתחת ידם, ואתה התישב במזרים ומות שם אלל יוסף בכך כי כן רזוני וגורתי; וזה שאמרו רז"ל ראוי היה יעקב אבינו לירד למזרים בשללאות של ברזל אלל שיכותו גרמה לו (ת"כ שבת פ"ט:). כלו' ראוי היה שהשפנת יתהיל מרדת יעקב מצרימה לקיים גורת ת' שנה, ויותר שהיה יעקב רואה שרצון האל הוא שירד מצרימה לקיים גורתו, והוא היה ממאן לרדת שם עד כי הוכרח ברזל הזה הממאן לגלות אל ארץ מקלטו, אלל שיכותו גרמה לו; ועל העגלות ששלח יוסף לשאת את אביו אמרו רז"ל ששלח אותן לסימן שהיו עוסקים יחדו בדיוני עגלה וערופה כשפירש ממנו (עיין כפירוש רש"י), ואני לא באתי בכיזורי זה לכאך המדרשים, מ"מ אודיע איך רבותינו הקדושים היו בקיאים בחכמת הלשון וכל מדרשם על הדני הדקדוק הטבעי, וזה לנו האות, כי רמזו במדרש זה כי תיבת עגלה לא תשמש לרוב להוראת רכב ומרכבה להרכיב בה בני אדם, רק לטלטל כלים ממקום למקום כמו שמלאנו בעגלות המשכן ובעגלה החדשה שהרכיבו עליה פלשתים ודוד את הארון, ורק פעם אחת (תהלים מ"ו יו"ד) מלאנו עגלות ישראל בראש על רכב אנשי המלחמה, וממנו לבדו כלתי זה שלפנינו לא היה לנו ללמוד, כי ל' הסיפור לחוד ול' השיר לחוד, ע"כ דרשו הדרשה הנ"ל על פסוק זה להורות לנו שתיבת אחתו ההערה ע"ד הדקדוק שזכרתי, ובמקום שא"ל לפרש ע"ד הפסוק נשתמש במדרש (על כרחך המקרא הזה אומר דרשני, רש"י על פסוק ויתרלצו הכנים בקרבה, פר' תולדות); והשנית הערה ע"ד מוסר, וכונתם לפ"ד שיוסף שלח לאמר ליעקב, שאל יעמיק החקירה איך היו הדברים ואיך נתגלגל הדבר שירד למזרים ונעשה משנה למך, כדרך שהוא הורה לו בילדותו כי טוב לכני אדם העול ישאר מכוסה ונעלם מעיניהם ואין להעמיק החקירה בו לדעת מי עשהו, הלא עיני ה' משוטטות בכל הארץ וכל רע יראה ויעניש; וכפי לימודי מוסר אלו שיעקב היה מלמד ליוסף התביא דבה רעה לאביו על אחיו, לזה האל לשופטים שבהמלא חלל ולא נודע מי הבהו שלא יטרחו לדעת מי הוא הרוצח, רק יביאו כפרה על הרציחה ויבקשו מהאל שיסלח עליה כמו שכתוב כבר לעמך ישראל אשר פדית וגו' (סוף פרשת שופטים), וזה לא ימנע שאם יתגלה אח"כ על פי עדים מי הוא הרוצח שימיתוהו כמו שמסיים ואתה תכער וגו'; וכן יעקב אדם יראה בעיניו תקלת בניו או אדם תודע לו ע"י אחרים יגער בבניו ויוכיחם,

ויחי
פרשת ויחי
מ"ח

(ה) ועתה שני בניך ונו' - יעקב היה רוצה להעביר הכזרה מראובן ולמתתה ליוסף; אבל מה יהיה משפט הכזרה הזאת? האם לישול פי שנים בנחלת אביו אחרי מותו? או להיות גדול הבית וכל אחיו ישמעו לו? הלא יוסף משנה למלך ולו עושר מופלג! ע"כ לריכזים אנו לפרש שיעקב חשב כי י"ב בניו יטלו חלק בארץ איש כאחיו, ע"כ בהיות שני בני יוסף לשני שבטים יטלו לעתיד פי שנים בנחלת ארץ כנען; אבל לזה ה' למטה «לאלה תחלק הארץ במספר שמות (פ' פינחס) לרב מדנה מנחלתו» ונו'; א"כ תוחלת יעקב נכזבה כי בני יוסף היו נוטלים חלקם לא פחות ולא יותר גם בהיותם שבט אחד גם בהיותם שני שבטים, ושכר כבוד היותם לשני שבטים ילא כהפסדם, כי הלא היה טוב להם להיות שבט אחד מקובה באוכלוסין כמו שבט יהודה: — (ט) אשר נתן לי אלהים בזה וגם למטה «ראה פניך לא פללתי והנה הראה אתי אלהים גם את זרעך» (פסו' י"א), כראה ברור שעד היום ההוא לא ראה יעקב את בני יוסף, אולי מקום גידולם היה רחוק מעיר המלוכה ומגשן: — (י) כברו סוקן - היו ינעים ונוטנים ומנועת עורקיהם כבדה: — (יב) מעם ברכיו - כי בין ברכיו היו בנטקו ובחבקו אותם, ויוסף דאג שמה ישים יד ימינו על שניהם ותהי ברכת הלעיר ככרכת הנכור: — (טז) המלאך הנאל ונו' - מקרא קשה, וכי יעקב אבינו משחק בתפלתו מלאך אל האל? ועוד מדוע אמר המלאך הנאל ונו' יכרך? היה לו לומר ינאל או ישמור וכדומה? ע"כ נ"ל לומר ראשונה על ענין שם מלאך ומלאכה שטרס לאך לא שמש בסערי הקדש, רק קרוב לודאי הוא שרס הלך בהיפוך וחילוף אותיות, ומלאך הולך ועושה מלאכתו כלו שליחותו (באחרוני הספרים מלאכו שם מלאכות חגי ב' ג'), ואח"כ הושאל שם מלאכה להוראת מעשה שאדם עושה בשליחות אחרים (ויבא הכיתה לעשות מלאכתו, פר' וישב), ואח"כ גם מעשה שעושה מרלון עלמן, ואח"כ גם על החומר שממנו תעשה המלאכה (והמלאכה היחה דים, פר' ויקהל, עמ"ס בפירושי שם לרגל המלאכה, פר' וישלח); ולולא מלאכו פסוק וישכן מקדס לנן עדן את הכרובים (פר' בראשית) שממנו כראה ברור שמשה לימד את כ"י שיש למעלה אישים רוחניים עומדים לפני

רק אין ליוסף לרגל מעשיהם ולהכניא דכתם אליו; וזו כונת רז"ל באמרו «קיים» אברהם אבינו כל התורה עד שלא נתנה «שבכות שכלו ויושר לכו המליא ולימד לבניו מלות הרבה שאח"כ לזה ה' לישראל: — (כח) להורות לפניו גשנה - כדי שיוסף יורה ליהודה בחיר אחיו בחכמה וככה באומן לכ ובנוי (ואולי גם בעושר ומפני זה ירד מאת אחיו, פר' וישב) הדרך להתישכ בנושן, לא הדרך לכוא שם, כי לפי הנראה דרך ארץ נושן הקרובה לכנען היה צריך יעקב לעבור לכוא עד עיר מושכ יוסף, או לכל הפחות קרוב קרוב לארץ נושן, ויהודה הקדים גשנה והכין מקום מושכ יעקב ומשפחתו:

מ"ז

(יג) ותלה - לפי דברי שד"ל שרשו ילה שכערכי הוראתו השתגע, וכל עכרי מלאכו תאר הוללים, ופעל ויתהלל בידם (ש"א כ"א י"ד), והם שני שרשים והענין אחד: — (יח) בשנה השנית בשנה שאחריה היא השנה השניעית בשני הרעב, שאל"כ והרעב לא נמשך כ"א שתי שנים, באיו שנה אכלו כספם? — (כב) רק ארמון הבהנים לא קנה - כהנים ר"ל מופרטים לעבודת האלהים, או אזילים (מל' וילל אלהים את מקנה אביכם, פר' וילא; ואולי עיקר התיבה הוא לל, הניח במקום לל להגן מחוס השמש) המופרטים לעבודת המלך או לשררה של המון העם, וכן ובני דוד כהנים היו (ש"כ סוף סי' ח'); וכן כהנים הנגשים אל ה' (פר' יתרו), הם לפ"ד נדב ואכיהוא וע' זקנים; וכומרי מלרים נקראו חרטומים מפני חכמתם להבין הג' רונליפי החרותים בחרט אנוש על קיר כתי מסגדיהם ושאר בניניהם; א"כ בשם כהנים נקראו כאן הכומרים ואנשי החיל, שתי הכתות הנחשבות במלרים כאזיליה, ולשמהן נשארה נחלה בארץ גם כימי יוסף עד אחרית ימי מלכות מלרים; א"כ יוסף לא קנה כ"א קרקע יתר העם, וככן יובן איך הלליח ועשה שלא מרדו בו, כי יד הכומרים ואנשי המלחמה אתו, וחתת שתי הכחות האזיליות נפלה על יתר עם מלרים, וכפרט הכומרים הכנידו את עולם על העם באמרו להם שכך רצון האלהים שגם ככ"א יהיו ערילים וכרדפים כמו כנהמה שאין לכבש כלי זין להנלל מהואכ, והמתרעם על גורת האלהים ישא חטאו:

ה' היינו יכולים להניח שדעה זו נשתרשה בכ"ו בהחרוני הימים, ושהמלאך הנמלא לרוב בחמשה חומשי תורה ויהושע וסופטים ושמואל א' וב' יפוש יפה רכון וחפץ האל הנעשים ע"י המלעיים חומריים, ע"ד עושה מלאכיו רוחות וגו' (מהלים ק"ד ד'). רק מן המקרא שוכרתי וגם מצוי כרוכי הזהב שעל הכפורת נראה ברור שלפי דעת משה יש מלאכים קבועים לעבודת ה' ואין לפקפק עוד בדבר; מ"מ יש להניח שכאן ובמקומות אחרים כשם מלאך תתואר ההשגחה העליונה המשתמשת באישים רוחניים או באמלעיים חומריים, וככן סרה הקושיא, כי המלאך ר"ל השגחת האל שהיא כאל עלמו, וגם אנו בלשונותינו מחפלים להשגחה וכונתנו לאל המשגיח: ויקרא בהם שמי יקראו בני אברהם יצחק ויעקב ולא ישכח שם אבותיהם: — (ב) בך יברך ישראל בני שיקראו על שם ישראל (עמ"ס למעלה, ער' וישלח ל"ד ז'): — (כב) שכם אחד על אחיך תטול ממה שאקח מיד האמורי, ולקחתי משמש כאן לומן הנקרא בלשונותינו עמיד עבר המצייר העמיד כאלו כבר עבר, וכן למעלה (פסוק ו') ומולדתך אשר הולדת; ותיבת אחר הנקודה פתח סמוכה לעל אחיך ומופסקת בטפחא, תורה לנו שבעלי הטעמים אינם בעלי הנקודות, כ"הט דעתם שתיבת שכם היא שם דבר והוראתה חלק, נתתי לך חלק אחד על אחיך ממה שיקחו לאלאי מיד הכנעני בחרבם ובקשחם, וזה מסכים לברכה שכרכו כבר; וב"ה סוכרים שתיבת שכם היא שם פרטי, ונחתי ישמש להוראת זמן הוה, ולקחתי לעבר מושלם כמשמעו, הנני נותן לך עיר שכם ויתר על אחיך, שכם שלקחו בני מיד האמורי, ובין שני הפירושים נ"ל שיש לבחור בראשון לפי שא"א שיעקב ייחס אל מרכו ואל קשתו חפיסת עיר שכם והוא כבר (למעלה ל"ד ל') הוכיח בניו עליה, וגם לפני מותו תחת ברכם הוא מוכיחם; וכן בפ' קרח לא חסור אחר מהם נשאתי לפי הטעמים היה להנקד אחר סמוך כמו בסוף הפסוק, או להטעים ל"א חסור אחר טהם נשאתי; וכן למעלה (מ"ה ב') ויתן את קולו בכבי לפי הטעמים היה ראוי להנקד ב"בכי, אלא שלפי הנקדנים היה ראוי האתנה לבוא תחת תיבת מלרים, כלו' הנלכים עליו שילאו המסדרונה ושמעו תחלה, ועמ"ס למעלה וגם בביאור סד"ל:

מ"ט

(ג) יתיר שאח אינו סמוך מתאר יתיר, שאז היה ראוי להנקד יתיר ע"ד.

כ"ב כ"ב, יתיר, אבל הוא תאר על מסקל כ"ב ע"י (ישעיה א' ד') מצעלו שט נקודות שלא יחליפו נקודותיהם בסמוך, שבהגרה הראשונה תפול הנגינה וא"א לנקדה שוא, והגרה שניה תגרוור אות נחה אחריה ואין לפחות בשתייהן מחנועה קטנה; וגם אפר א"ח ודומיהם שהגרה ראשונה שלהם תנועה גדולה לא יטוה, לפי שבהגרות הפשוטות (ש"אין אות נחה נשמעת גררת אחריהן) וניוסף על זה תפול בהן הנגינה ראוי לשים תמיד תנועה גדולה, כדרך שבהגרות המורכבות (הגוררות אות נחה נשמעת) ראוי לשים תמיד תנועה קטנה לפי שהנחה הנשמע הבא אחריהן ימעט הברתן לולא הנגינה המלרכת תנועה גדולה גם בהגרה מורכבת, כמו ישמר ידבר הכרות סר בר הן מורכבות ומנוקדות תנועה גדולה מחמת הנגינה, וכשתאכדנה נניחתן מחמת מלה ועירא הבאה אחריהן תחורנה לקדמותן ומנקדה תנועה קטנה ישמר-לו, אר-בר-בו: — (ו) פחו כמים אמה ראובן בכורי הראוי נ"כ לככורה מחמת כמה מדות טובות שבו, מי יתן ולא הרבית (אל תומר לי בקשה) פחו כמים כאשר עלית משכבי אביך, והשיבות אל לבבך טרם עשות כדבר הזה; וקבלת רבומינו שראובן עלבון אמו חכע (ת"כ שבת כ"ה): נכונה מאד, ותיבות פחו כמים מוכיחות עליה: — (ד) יצועי עלה תלשידי שמואל פינקרלי אומר שהכונה על כלה שעתה על יצועי יעקב, וכ"ל ככון; ואין להשיב שהיה לו לכתוב עלתה, לפי שכוונתו מי שעלה סתם (neutro); כלו' אמת הוא שכלה היתה שפחה, מ"מ כיון שהשבתיה ראויה לעלות יצועי היה לך לכבדה: — (ו) כבודי הנפש תקרא כבוד לפי שהיא המכבדת את האדם בתתה לו מעלה על הבהמה, וכן למען יומרך כבוד (מהלים, סוף מזמור ל'), עורה כבודי (סס נ"ו ט'), ויגל כבודי (סס י"ו ט'): — (יא) ער כי יבא שילה היתה בימי יהושע החשובה בכל ערי כנען שכן כתוב ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה (יהושע י"ח א'); ולפ"ד פירוט הפסוק שלפנינו כך יהודה יהיה ראש לשבטים באופן שגם בעיר ואם בכנען הוא יכנס ראשון; ומלילת כוא בעיר ואם בארץ כאומר יכבוש הארץ כולה וישיבת מלכיה, וכן בכל המלחמות יהיה ראשון (סופטים א' ב', ב' י"ח): יקרות הדג"ש במקום למ"ד והראוי לקרות הפוך מן קהלת, ומלאנו גם להקת כביאים (ש"א י"ט כ'), ומשמעו הוא יעלה בחמלה ואללו יתקבלו יתר השבטים; וכן יקרות אם (משלי ל' י"ז) עניו העור הככוון ונקבץ מוקן ונעשה קמטים קמטים;

ושד"ל מפרשו מל' ערכי וְקָהּ שְׁעֵינֵינוּ שְׁמוֹת בְּקוֹל, ור"ל לו יִשְׁמְעוּ יִתְרַם הַשְּׂכֵטִים :
 — (יב) וְלִשְׂרָקָה שֹׁרֶק הוּא כְחַל בְּאַרְץ פְּלִשְׁתִּים (שׁוֹפְטִים ט"ו ד') הַנּוֹדֵעַ
 לַחֲהֵלָה לְטוֹב גַּפְנָיו (וְאֵי נִטְעַתִּיךָ שֹׁרֶק, יִרְמִיָּה ב' ל"א) ; לֹא יִהְיֶה לוֹ כְּשֵׁדָה אֵילָן
 שֹׁרֶק, וְהִס יִרְכָּה לְאַסּוֹר אֶת חֲמוּרוֹ יִלְטֹרֶךְ לְאַסְרוֹ לְגַפְּנָן מִשׁוֹכֵת, אַע"פִּי שִׁידֵעַ הוּא
 שֶׁחֲמוּר יֵאָכֵל הוֹמָרוֹת וְהַעֲכָבִים : כַּבֵּס בֵּינָן וְנָו' . טְלִיתָ שֶׁל לִבְּן שִׁמְעֵטְפִים
 כִּי כִּי קִדְּם תִּחַכְּכֵם יִפֶּה בֵּינָן לִבְּן מַבְמִים ; וַיְהוּדָה לֹא יִדְאָג עַל הַשְּׁחַתָּת הֵינָן יוֹן,
 כִּי יִהְיֶה לוֹ יוֹן כְּשׁוֹפֵעַ כְּמוֹ מִים : — (יג) רַחֵף אֲנִיּוֹת . לֹא כִלְכַד עַל טַפַּח הַיָּם כִּי
 גַּם לַחֵף הִרְאִיו לְכוֹף אֲלֵיוֹ אֲכִיוֹת, עַל הַנֶּמֶל ; וְלִשׁוֹן חָף מִמְקוֹר חֶסֶף עֲלֵיו כֹּל הַיּוֹם
 (פֶּר' וַיֵּאֱתָ הַבְּרָכָה), מִקּוֹם מַחֲסֵה מַסְעֶרֶת יֵם : — (טז) כֹּאחַד שְׁבַטֵי יִשְׂרָאֵל .
 כְּמִיּוֹחַד בֵּין הַשְּׂכֵטִים, כֹּאחַד הַשְּׂכֵטִים הַמְּכֻבָּדִים כְּיוֹתֵר מִחַמַּת גְּבוּרָתָם, וְהִס הִימָה
 כּוֹנְתוֹ כִּרְאִיו לְאַחַד מִשְׁבְּטֵי יִשְׂרָאֵל הִיָּה כּוֹתֵב מִשְׁבְּטֵי בְּמ"ס : — (יז) שְׁפִיפָן .
 נִקְרָא כֵּן מִיּוֹן מִמִּינֵי הַנְּחָשׁ הַמְּכִיט כְּעוֹפּוֹת וּמְכַרְיָחִים כְּהַנְּטָמוֹ לְהַכְּנֵם לַתּוֹךְ פִּיּוֹ וְהוּא
 בּוֹלֵעַם, כִּךְ יִסְפְּרוּ כּוֹתְבֵי תוֹלְדוֹת הַנְּהַמּוֹת לְמִינֵיהֶן, יִהְיֶה הַדְּבַר אֲמַת אִם לֹא, הוּא
 יִשׁוּפֵךְ וַיֵּאֱתָ תְּשׁוּפֵנוּ (פֶּר' בְּרִאשִׁית) לִשׁוֹן נוֹפֵל עַל לִשׁוֹן (כֵּן אֲמוּנָה, אִם לְמִקְרָא),
 וּמִשְׂרַט שׁוֹף נִהְיֶה שֵׁט שְׁפִי (וַיִּלְךְ שְׁפִי, פֶּר' בְּלֶק ; עַל שְׁפִיִּים, יִרְמִיָּה ג' כ"א) שְׁעֵינֵינוּ
 כְּמוֹ מַלְפָּה מִמְקוֹר לְפִי שְׁעֵינֵינוּ רִאָה, כְּמוֹ וְהַמְּלַפֶּה אֲשֶׁר אֵמֵר יִלְךָ ה' (פֶּרֶשׁת וִיֵּלֵךְ) ;
 וְנִרְאָה שְׁד"ל כְּבִיאֹרוֹ מִקִּיִּים הַדְּעָה שֶׁהִבְרַח וְנָ כְּסוֹף הַתִּיבָה תוֹרָה הַקְּטָנָה, וְדַעָה
 וּנְחַשְׁתָּ מִשֵּׁם אִישׁוֹן כֵּת עֵין שֶׁלֶפ"ד רְבִים ר"ל אִישׁ קֶטֶן Pupilla ; אֲכַל לִי כִרְאָה
 שִׁים לְהַנִּיחַ שֶׁהוֹרֵאֲתוֹ הַשְּׁחֹר שְׁבַעֵין מִלִּשׁוֹן אִישׁוֹן לִילָה וְאִפְלָה (מִשְׁלִי ז' ט'), כִּאִישׁוֹן
 חֶסֶךְ (שֵׁם כ' כ') ; וְאִישׁוֹן לִילָה מְגוֹרֵת יִשְׁשׁוֹן, שְׁבִלִילָה כ"א יִשְׁנִים ; וְהִבְרַח וְנָ כְּתֹרִים
 עֲלִיוֹן מִחֲמוֹן רִאֲשׁוֹן אַחֲרוֹן מִלּוֹן אֲכִיוֹן מוֹרָה בְּלִי סַפֵּק הַגְּדֵלָה, וְנָם כְּשִׁמּוֹת עֲרֻבּוֹן
 דְּמִיוֹן חֲבִיוֹן כְּלִיוֹן חֲשָׁבוֹן שְׁבַתוֹן וְדוּמִיָּהִם, יֵם לְהַנִּיחַ שְׁעֵינֵינוּ הַגְּדֵלָה וְלֹא הַקְּטָנָה :
 וַיִּפְּל רִבְכּוֹ אַחֲוֹר . כִּי דָן יִלְחָמוּ בְּעַד כִּי עַמֵּם כֹּאחַד מִחֲשׁוֹבֵי שְׂבַטֵי כִּי יִשְׂרָאֵל,
 אִפְסָ כִּי לֹא יִהְיֶה מִנְהַגֵּם לְקֶרֶב אֶפְנֵי הַמְּלַחְמָה, אֲכַל יִפְּלוּ פְתָאִם עַל הַמֶּאֱסָף וַיִּשְׁחִיתוּ
 כּוֹ וְנָם כִּיִּתֵר כִּיִּתֵר עַד שְׁכַעְבוֹרִם תִּהְיֶה הַתְּשׁוּעָה כְּעוֹר הָאֵל : —
 (יח) לִישׁוּעַתֶּךָ . כ"ל שְׁדַעַת כְּעַל הַטְּעָמִים כְּשׁוֹמוֹ הַטְּפָחָ תַּחַת תִּיבַת לִישׁוּעַתֶּךָ
 הִימָה לְפֶרֶשׁ הַפְּסוּק כִּךְ . אֲתָה דָן תִּהְיֶה גְבוּר חֵיל, מ"מ הַיְשׁוּעָה תִּכּוֹף לְךָ מֵאֵת ה'
 כְּמוֹ שֶׁאֵינִי מִקְוֶה אֹתוֹ ; וּמִלֵּאֲנוּ שֶׁרֶשׁ קוֹה כֹּלֵל אֹת שִׁימוּשִׁית אַחֲרָיו כְּמוֹ קוֹה קוֹיִתִּי

ה' וַיֵּט אֵלָי (מֵהַלִּים מ' ב'), קוֹיִתִּי ה' קוֹחַה כְּפִטִי (שֵׁם ק"ל ה'), וְכ"ף שֶׁל לִישׁוּעַתֶּךָ
 חוֹזֵרֶת אֶל שֵׁם דָן, וְכֵן לֹא נִלְטֹרֶךְ עוֹד לְהַמְלִיחֹת רַחוּקוֹת לְפֶרֶשׁ מְדוּעַ כְּכֵנֶם מִקְרָא
 זֶה לְכַאֵן : — (יט) גֵּר גֵּרֹדֵר יְגוֹרְדָנוּ . עַל כִּי גֵר יִבְאוּ גְדוּדִים לְשַׁלּוֹל שַׁלַּל וּלְכַוּ
 כּוֹ, אֵךְ הִס יִבְאוּ אַחֲרֵי הַגְּדוּד וַיִּלְלוּ רְכוּסֵם מִיָּדוֹ ; וְלִשׁוֹן גְּדוּד מִמְקוֹר גְּדוּ אֵילָנָה
 (דְּכִיֵּאל ד' י"א) ל' כְּרִיתָה ; וְרִאשִׁית הוֹרֵאֲתוֹ הַחֲפִירוֹת שֶׁהַמְּחַרְיֵשָׁה עוֹשֶׂה בְּקֶרֶקַע
 (נַחַת גְּדוּדִיָּה, תְּהַלִּים ט"ה י"א), וְמוֹה ל' לֹא תִתְגַּדְדוּ (פֶּר' רִאָה) לֹא תִשְׂרָטוּ שֶׁרֶטַת
 כְּנִשְׂרָכֶם, וּמִמֵּנוּ ג"כ שֵׁם גְּדוּדֵי אֲנָשֵׁי הַלְּכָא הַיּוֹלָאִים לְמַלְחָמָה כְּשׁוֹרֹת מְסוּדָרוֹת,
 וּמִנְהַגֵּם ג"כ לְכַרוֹת וְלַהֲשִׁיחַת אֶל כֹּל אֲשֶׁר יִפְנוּ שֵׁם : — (כ) מֵאֲשֶׁר שְׁמַנָּה
 לְחַמּוֹ . לְחַמּוֹ שֶׁל גֵּר הַכ"ל תִּהְיֶה שְׁמָנָה וְרַבָּה מִשֵּׁל אֲשֶׁר, רַק אֲשֶׁר יִמָּן מִשְׁדַּנִּי מִלֶּךְ :
 — (כא) אֵילָה שְׁלַחָה . נִפְתְּלוּ וּבְכִי שְׁבַטוֹ יִהְיֶה בְּעַלֵּי שְׁכַל עֵהִיר שְׁאִילֵי אִינוּ
 מִעֲמִיק הַחֲקִירָה כְּכִדּוֹן, אֲכַל אִינוּ מִשְׁתַּאֲהָ רַגַע וּמוֹלָא תַּכְף וּמִיָּד תִּשׁוּבָה יִפֶּה : —
 (כב) גְּבַעוֹת עוֹלָם . דַּעַת בְּעַלֵּי חֲכָמַת אֲדַמַּת כֶּפֶר (Geologia) שֶׁהַהֲרִים
 הַרְמִים הִם שְׁנוֹלְרוֹ תַּחֲלָה, וְהַהֲרִים הַנְּמוּכִים וְהַגְּבֻעוֹת נוֹלְרוֹ אַח"כ לֹאט לֹאט : —
 (כג) בְּבַקֵּר יֹאכֵל עֵד . כְּדֹרֶךְ הוֹאֵב, וּבְעֵרֵב יִחַלֵּק שַׁלַּל כְּדֹרֶךְ הַגְּבוּרִים כְּשׁוֹכֵם
 נוֹלְחִים מִן הַמְּלַחְמָה ; וַיּוֹלָא מִן הַלּוֹרָה אֶל הַמְּלוֹיֵר, וְעֵינֵינוּ בְּעֵרֵב וּבְבַקֵּר יִנְלַח אֲוִיבּוֹ
 וַיִּחַלֵּק שַׁלַּם : — (כד) כְּבִרְכָתוֹ . יִעֲקֹב לֹא הִתְפַּלֵּל לֹאֵל עַל הַלְּלַחַת בְּכִיוֹ, רַק
 הַגִּיד לְהֵם הַהַלְּלָחוֹת אֲשֶׁר תִּקְרָאֲהֶם אֹמֵם כְּאַחֲרִית הַיָּמִים ; וּפִשֵּׁט וַיִּבְרַךְ אֹחֲחֵם
 אִישׁ כְּבִרְכָתוֹ, כְּכִרְכָה וְהַהַלְּלָחָה הַעֲתִידוֹת לְכוֹף עֲלֵיהֶם ; וְנָם פְּסוּק בְּרִכַּת
 אַבְיָךְ (כ"ו) נוֹכַל לְפֶרֶשׁוֹ הַכְּרֻכּוֹת וְהַהַלְּלָחוֹת שֶׁאֲבִיךָ מַגִּיד לְךָ נִבְרָו עַל הַהַלְּלָחוֹת
 שֶׁהוּרִי הַתְּנַבְּאוֹ לִי, וְלִפִּי זֶה גַם לְיוֹסֵף הַתְּנַבְּאֵה הַמְּאֹרְעוֹת הַמְּעוֹתֵדִים עֲלֵיו וְלֹא יוֹתֵר ;
 וּפִירוֹשׁ וַיִּמְדְּרוּהוּ וְרַבּוֹ, כּוֹנְתוֹ עַל שְׁכַט יוֹסֵף וְעַל הַמְּלַחְמוֹת שֶׁלְּחַם עִם אֲוִיבּוֹ,
 וְכֵן יִלְדֵק הַכֵּל עִם מֵה שְׁכַתוֹב בְּרִאשׁ הַפְּרִשָׁה הַאֲסֵפוֹ וְאִנְיָדָה לְפָנָי אֲשֶׁר יִקְרָא
 אֲתַכֵּם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים, וְלֹא כְּתֵב הַאֲסֵפוֹ וְאַבְרָךְ אַחֲכֵם ; וְשֶׁד"ל שְׁנֵה הַנְּקוּדוֹת
 וְהַטְּעָמִים, וְלִפ"ד רִאִיו . בְּרִכַּת אַבְיָךְ גְּבִרְוֹ עֵד, בְּרִכַּת הוֹרֵרֵעֵד, תְּאֹת
 גְּבַעוֹת עוֹלָם, וְהוֹרֵי מַל' הַר (וּמִכְאֲרִים יִקְרִים דַּעַתֵם כֵּן), וְעִיּוֹן כְּבִיאֹרוֹ :

(ח) רַק טַפְּם וְנָו' . כ"כ הִיוּ אִזּוֹ אֲהוּכִים לְמַזְרִים עַד, שְׁכַתוֹ עֵהִם וְהַפְּקִידוֹ

בידס טפס וממוכס : — (יז) לפשע עבדי אלהי אביך - אין אנו כדאי
 שתשא לעוננו, רק עשה למען אלהי אבינו שאנו עובדים אותנו כמו שתעבדהו התה :
 — (כג) וירא ונו' - השלטים הם בני בן הכן, והראיה פקד עון אבות על בנים
 ועל בני בנים על שלטים ועל רבנים (שמות ל"ד ו'), וסד"ל תרנס בני שלטים כמו
 בנים שלטים, i pronipoti d' Efraim ; ומדוע לא כתב רבנים ? יש לישב שאם
 היה כותב בן היה ר"ל שראם בנדלותם, בני שרשים ר"ל ראה הרבנים בקטנותם,
 וממכיר לא ראה כ"א השלטים (ולא בניהם) רק שלטים אלה יולדו על ברכי יוסף,
 כלו' הוא גדלם (והלד על ברכי, פרשת וילא) : — (כד) אל אחיו - בני אביו
 ממש, סכן לוי חי קל"ז שנה, והוא לא היה גדול מיוסף כ"א קרוב לד' שנים, א"כ
 האריך ימים אחריו כ"ג שנה ; וכן אמרו חו"ל (ת"כ ברכות כ"ח) מפני מה מת
 יוסף קודם אחיו ? מפני שהנהיג עלמו ברכות :

תמו ההערות על ספר בראשית